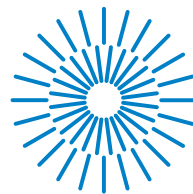

FAKULTA
PŘÍRODOVNĚDNĚ-HUMANITNÍ
A PEDAGOGICKÁ T U L

Bakalářská práce
Technická univerzita v Liberci

Adéla Voborníková
2023

Bakalářská práce

Žena spisovatelka v době národního obrození

Studijní program:

B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obory:

Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Dějepis se zaměřením na vzdělávání

Autor práce:

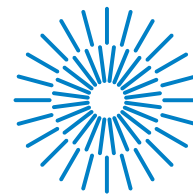
Adéla Voborníková

Vedoucí práce:

PhDr. Ladislav Futtera

Katedra českého jazyka a literatury

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Žena spisovatelka v době národního obrození

<i>Jméno a příjmení:</i>	Adéla Voborníková
<i>Osobní číslo:</i>	P20000011
<i>Studijní program:</i>	B0114A300072 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
<i>Specializace:</i>	Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání Dějepis se zaměřením na vzdělávání
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra českého jazyka a literatury
<i>Akademický rok:</i>	2021/2022

Zásady pro vypracování:

Bakalářská práce se zaměří na českou literaturu první poloviny 19. století (národního obrození), kde budu zjišťovat, jak společnost přijímala ženy v roli spisovatelky. Představím také muže píšící pod ženským pseudonymem, jako byl František Ladislav Čelakovský užívající pseudonymu Žofie Jandová. Stěžejní část práce se bude věnovat prvním spisovatelkám této doby, a to především Magdaleně Dobromile Rettigové, Bohuslavě Rajské a Marii Čacké. Soustředím se převážně na hodnocení jejich tvorby ve společnosti. V práci bude uveden rozbor jejich vybraných děl. Analýza recepcce děl žen spisovatelek a jejich přijetí českou obrozenskou společností vyvrcholí v osobě a díle Boženy Němcové.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

tištěná/elektronická

Jazyk práce:

Čeština

Seznam odborné literatury:

- BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. Gender sondy (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-38-5.
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena devatenáctého století*. Vydání druhé, v Karolinu první, přepracované. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3540-8.
- LENDEROVÁ, Milena, Tomáš JIRÁNEK a Marie MACKOVÁ. *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*. Vydání druhé, doplněné. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3510-1.
- RAAB, Inge. *Antonie Reis – Bohuslava Rajska-Celakovska (1817-1852): ein Frauenleben zur Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt*. Berlin: Lit, 2007. ISBN 978-3-8258-0141-0 .
- RAK, Jiří. *Mystifikace v české kultuře 19. století*. In: *Historické fikce a mystifikace v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 33. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2344-5, s. 9-17.
- STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Proměny postavení spisovatelek v literatuře národního obrození*. In: *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře*. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 2004. ISSN 0231-5904, s. 39-60.
- ŠMAHELOVÁ, Hana. *"Čtyři doby" tří žen*. In: *Božena Němcová. Sborník k 140. výročí úmrtí*. Praha: Literárníarchiv Památníku národního písemnictví, 2002. ISSN 0231-5904, s. 27-34.

Vedoucí práce:

PhDr. Ladislav Futtera

Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání práce:

30. dubna 2022

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2023

L.S.

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

PhDr. Kateřina Váňová, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Ladislavu Futterovi za jeho odbornou pomoc při vedení bakalářské práce. Za jeho cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a samotném vypracování.

Anotace

Bakalářská práce se zaměří na českou literaturu první poloviny 19. století (národního obrození), kde budu zjišťovat, jak společnost přijímala ženy v roli spisovatelky. Představím také muže píšící pod ženským pseudonymem, jako byl František Ladislav Čelakovský a jeho Žofie Jandová. Stěžejní část práce se bude věnovat prvním spisovatelkám této doby, a to především Magdaleně Dobromile Rettigové, Bohuslavě Rajské a Marii Čacké. Soustředím se převážně na hodnocení jejich tvorby ve společnosti. V práci bude uveden rozbor jejich nejdůležitějšího díla, jako je například Domácí kuchařka od Rettigové. Zjištění přijímání ženy spisovatelky vyvrcholí v osobě a díle Boženy Němcové.

Klíčová slova – žena, spisovatelka, autorka, vlastenka, dílo, báseň,

Annotation

The bachelor's thesis will focus on Czech literature of the first half of the 19th century, where I will find out how society accepted women in the role of writers. I will also introduce men writing under female pseudonyms, such as František Ladislav Čelakovský and his Žofie Jandová. Main part of the work will be devoted to the first women writers of this time, especially Magdalena Dobromila Rettigová, Bohuslava Rajská and Marie Čacká. I will focus on evaluating their work in society. The thesis will present an analysis of their most important work, such as Rettigová's Home Cookbook. Finding the acceptance of a woman culminates in the person and work of Božena Němcová.

Key words - woman, writer, the author, patriot, writing, poem

Obsah

1	Úvod.....	10
2	Společnost 19. století.....	12
2.1	Měšťané.....	12
2.2	Obchody a nákupy.....	12
2.3	Domov.....	13
2.4	Hygiena a zdraví.....	13
2.5	Oblékání.....	14
3	Žena 19. století.....	16
3.1	Matky a dívky.....	16
3.2	Žena a vzdělání.....	17
3.3	Ženské spolky.....	20
3.3.1	Spolek sv. Ludmily.....	22
3.3.2	Americký klub dam.....	22
3.4	Emancipace.....	23
4	Žena a literatura.....	25
4.1	Ženská literatura a literatura pro ženy.....	25
4.2	První spisovatelky.....	25
4.2.1	Madame de Staël.....	26
4.2.2	Sophie von La Roche.....	26
4.2.3	Karoline von Woltmann.....	27
5	Hledání spisovatelky.....	28
5.1	Vysvětlení pojmu krásenka.....	31
5.2	Žena v díle mužů –.....	32
5.2.1	Patrní dopisové nepatrných osob.....	32
5.2.2	Fidlovačka.....	34
5.2.3	Dlouhá předmluva ku krátké povídce.....	35
6	První české spisovatelky.....	37
6.1	Žofie Jandová/František Ladislav Čelakovský.....	37
6.1.1	Porovnání básní (Jandová/Čelakovský).....	38
6.1.2	Prezentace ženskosti v díle Jandové/Čelakovského.....	40
6.2	Magdalena Dobromila Rettigová.....	41
6.2.1	Předmluva k Domácí kuchařce.....	43
6.2.2	Arnošt a Bělínka.....	44
6.2.3	Prezentace ženskosti v díle Rettigové.....	46
6.3	Bohuslava Rajska.....	46
6.3.1	Památce Marie Čelakovské.....	48
6.3.2	Naděje v jaro.....	49
6.3.3	Ze zimy k jaru.....	49
6.3.4	Prezentace ženskosti v díle Rajske.....	50
6.4	Marie Čacká.....	51

6.4.1	Dívky naše české.....	52
6.4.2	Vesele skřivánek.....	52
6.4.3	Naše česká země milá.....	53
6.4.4	Prezentace ženskosti v díle Čacké.....	54
6.5	Božena Němcová.....	54
6.5.1	Baruška.....	55
6.5.2	Chyže pod horami.....	57
6.5.3	Prezentace ženskosti v díle Němcové.....	58
7	Závěr.....	59
8	Seznam použitých zdrojů.....	61

1 Úvod

Rozdíly mezi oběma pohlavími jsou po dlouhá staletí určeny zažitými společenskými normami a pravidly. Ženy a jejich postavení bylo od nepaměti podřízeno mužům. Jejich jediným prostředím pro vyjádření své osobnosti a kreativity bylo bezpečné prostředí domova. Na veřejnosti bylo jejich vystupování omezováno restrikcemi i zažitými pořádky. Vzdělávání bylo minimální nebo žádné. Devatenácté století přináší pomalé změny v zažitých společenských pořádcích. Již dříve nalezneme malý počet žen, které se snažily svou kreativní činností vymanit ze zažitých pravidel. Je důležité se na některé takto odvážné a inspirativní ženy podívat.

Zásadní je položit si základní otázky, které pomohou k vytvoření uceleného pohledu na změny v životech žen. Jak mužská společnost nahlížela na ženy a jak je charakterizovala? Jak byla hodnocena literární tvorba žen muži? Jak probíhala ženská prezentace v ženských dílech?

Důležité je nahlédnout do problematiky společenského postavení žen v první polovině 19. století. Žena v roli spisovatelky bude v centru dění práce. Pro pochopení literární činnosti žen je důležité nahlédnout na jejich společenské postavení v porovnání s muži. Zásadní bude náhled na smýšlení mužů o ženách. Pojem krásenka poslouží pro náhled na ženy z mužské perspektivy první poloviny 19. století. Pojem poslouží jako nahlédnutí na stereotypní požadavky na ženy. Pro pochopení ženského postavení v první polovině 19. století je důležitý pohled do vybraných literárních děl psaných muži. Obrozenecká společnost je důležitým prostředím pro změnu ženského postavení. Z této společenské oblasti vychází též touhy po aktivní tvorbě ženy. Je tedy důležité pracovat se smýšlením obrozenecké společnosti. Neopomenutelné jsou mystifikační činnosti obrozenecké společnosti plné mužů, která touží po aktivní tvorbě ženy. Hodnotná bude též ukázka vymezeného prostoru ženám v obrozenecké společnosti. Jak se v takovém prostředí formovaly první české spisovatelky a jejich díla. Neopomenutelný je náhled na roli žen a dívek v tehdejší společnosti. Jaké měly ženy a dívky možnosti výchovy a vzdělání. Existence spolků ukáže, v jakém prostředí se mohly ženy postupem času realizovat. Pro porozumění postavení žen v první polovině 19. století je důležité porozumění jejich postavení v manželství.

Pro uvedení českých spisovatelek do společenského povědomí bylo důležité také postavení jim předcházejících autorek, proto není možné opomenout úplně první spisovatelky, které mohly svou tvorbou ovlivnit české prostředí. Není možné vynechat

problematiku týkající se ženské literatury. Připomenutí si mystifikačních snah na obrozenecké scéně pomůže při představení formování prvních obrozeneckých spisovatelek. Seznámení se s tvorbou prvních žen spisovatelek z období národního obrození bude následovat. Při rozboru některých děl prvních žen spisovatelek v průběhu první poloviny 19. století bude důležité zaměření se na postavení žen.

V první řadě bude uvedena osobnost Františka Ladislava Čelakovského a jeho ženského pseudonymu Žofie Jandová. Porovnání básní psaných za Čelakovského a za Jandovou přispěje k pohledu na ženskou otázku. Ukázky výchovných a vzdělávacích děl Magdaleny Dobromily Rettigové budou následovat. Další část se zaměří na Bohuslavu Rajskou. Básnická tvorba Marie Čacké bude uvedena jako předposlední. Neopomenutelný je život a dílo Boženy Němcové. V ukázkách jednotlivých autorek bude pohled zaměřen na prezentaci ženskosti a její porovnání s pojmem krásenka. Samotný závěr poslouží pro porovnání děl všech uvedených autorek. Převážné zaměření bude na charakteristiku a prezentaci ženskosti v dílech prvních spisovatelek národního obrození.

2 Společnost 19. století

2.1 Měšťané

Měšťan, slovo označující společenskou vrstvu lidí ve městech. Vznik měšťanské společnosti spadá až do středověku, kdy se postupně rozvíjela města. Označení měšťan původně platilo pouze pro majitele nemovitosti v daném městě. Měšťanská vrstva společnosti devatenáctého století představuje lidi, kteří jsou majetní. Za měšťany považuje také vzdělané obyvatelstvo žijící ve městech. Měšťané zakládali různé salony, kávévé společnosti a spolky. Zajímali se o dění ve společnosti. Podporovali chudší vrstvy společnosti přes spolky a dobročinné organizace. Z měšťanského prostředí vzešla myšlenka potřeby českého jazyka, a stejně tak i potřeba spisovatelky.¹

2.2 Obchody a nákupy

Každé století si utváří své zvyky, které následně formují společnost. Jsou též přejímány z dob minulých. Jedním ze zvyků, jenž částečně přetrvává i dnes, jsou trhy. I když vznikaly i dříve než v 19. stol., i v této době sehrávaly důležitou roli. Jako dnes chodíme několikrát týdně do velkých supermarketů, dříve lidé chodili na trhy. Kromě prvotní funkce, tedy nákupu zboží, sloužil trh jako „společenská událost“. Mohli se tam střetávat lidé z různých míst, získat cenné informace o sousedech nebo i záležitostech státních. Trh ovšem nebyl jen jeden. Lidé si mohli dojít na specializované trhy (jako masný, ovocný...), avšak také na ty, jenž se uskutečnily dle výjimečných událostí.² Devatenácté století zaznamenalo vznik prvních „obchodních center“, s tím byl spojen také větší výskyt reklam. Jejich hlavnímu rozvoji pomohla secese.³ Stejně jako vznikala literatura psaná česky, i u reklamních sloganů byla zaznamenána změna. Nejdříve se jednalo čistě o německé nápisy, později dvojjazyčné. Stále častěji vycházely ženské časopisy, které vedly „bitvu“ o to, aby čeští rodiče kupovali dětem české hračky dle hesla „*otce Palackého Svoji k svému*“.⁴

¹ PETRUSEK, Miloslav, MAŘÍKOVÁ, Hana, VODÁKOVÁ, Alena, Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-311-3.

² LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK Tomáš, MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3510-1, s. 22–34

³ Tamtéž, s. 41.

⁴ Tamtéž, s. 42.

2.3 Domov

Rozdělení místností dnešních domů bylo budováno v průběhu 19. století. Nejužívanější místností domácností byla kuchyně. Místnost sloužila k vaření, spaní, hygieně a domácím pracím. Nemůžeme však předpokládat, že každá domácnost fungovala stejně. Záleželo na postavení rodiny a samozřejmě jejich finančních prostředcích. Rozdíl byl také v kuchyních městských a venkovských. Právě v kuchyních venkovských mnohdy byla i malá domácí zvířata jako slepice a kachny.⁵ Vývoj jednotlivých místností probíhal po celé 19. století. Nejednalo se pouze o kuchyně, ale také například o slavnostní salonky, ložnice, koupelny a dětské pokoje. S rozvojem toalet a koupelen se pojil také vzestup hygienických návyků. Například s vývojem a rozšířením bidetu byla spjata jistá rehabilitace sexuality, která však nebyla prezentována v publikacích sloužících ženám.⁶ V domácnostech byl určitý souboj mezi světlem a teplem, který dlouhou dobu vyhrávalo právě teplo. Světlo bylo dlouhou dobu „luxusem“ pro bohatší vrstvy. V časopisech a publikacích pro mladé dívky byly různé návody na výrobu domácích svíček. Tak tomu bylo ještě do sedmdesátých let.⁷ Po vzniku sériové výroby svíček byla ta domácí již zbytečná.⁸ Určitý milník v osvětlení znamenalo 15. září 1847, kdy se Praha poprvé rozzářila pomocí svítiplynu.⁹ K dalším technickým novinkám patřilo například vybudování telegrafní sítě, ke kterému dal souhlas císař v roce 1849. Každý nový objev a jeho zavedení do měst i domácností byl známkou postavení rodin. Jinak tomu nebylo ani u zavádění elektrické energie do jednotlivých měst i obydlí.¹⁰

2.4 Hygiena a zdraví

Další odvětví každodenního života, které zaznamenalo v tomto století svůj rozkvět, bylo vše spojené s hygienou a zdravím. Pokud budeme v první řadě mluvit o zdraví, v průběhu století se navyšoval počet lékařů a zároveň šance na přežití a kvalitnější léčbu pro každého člověka. Někdy se mohla objevit ve společnosti i lékařka. Postupem času mizely některé nemoci. V domácnostech pomalu, ale jistě začínala mít své místo koupelna a vymizel strach z vody. Ve větších městech začala

⁵ Tamtéž, s. 60.

⁶ Tamtéž, s. 66.

⁷ Tamtéž, s. 73.

⁸ Tamtéž, s. 74.

⁹ Tamtéž, s. 76.

¹⁰ Tamtéž, s. 77.

stavba kanalizací a rozvodů vody, což mělo za výsledek lepší dostupnost vody pro každou domácnost. Ženám v domácnostech usnadnily práce nové objevy, ať už to byla elektrická žehlička (patentovaná v roce 1880)¹¹ nebo, se jednalo o první prototypy pračky.¹²

2.5 Oblékání

Móda, ať už dnes nebo kdykoli dříve, charakterizovala dobu, ve které se nachází, ale hlavně se jednalo o na první pohled patrné hledisko odlišností vrstev společnosti. V dobách minulých byly tyto rozdíly patrnější než dnes. Nejednalo se pouze o střihy oděvů, ale šlo také o druh látky či o způsob ušití. V některých domácnostech si šaty šily mladé dívky samy, aby se ušetřilo. Avšak muselo být zatajeno, že šlo o domácí výrobu. Někdy se k domácí výrobě zavolala i švadlena, která prováděla složitější úkony a dívky pak ty jednodušší. I tak se na výrobě nového oděvu dalo značně ušetřit.¹³ Do vyšších kruhů společnosti se dostávaly nejnovější „módní trendy“ z Paříže. Praha nejdříve nebyla přímým konzumentem pařížských módních výstřelků, ale měla prostředníky v podobě Vídně, Berlína nebo Lipska.¹⁴ V opozici k těmto trendům slouží první „second hand“ v Praze, o kterém se zmiňují zahraniční cestovatelé na konci 18. století. Oděvy neměly pouze estetickou funkci, ale jednalo se hlavně o ochranu těla a zdraví. Počátek 19. století byl provázen empírovou módou, ta svou funkci příliš neplnila. Jednalo se převážně o oděvy velmi jemné, které se musely často namáčet pro větší přilnavost látek. Ze zdravotního hlediska nebyla empírová móda vhodná. Většině žen přinesla záněty vaječníků. Přelom 19. a 20. století provází lékařskou literaturu volání po konci korzetů v oblékání. Přesto zůstává korzet důležitou součástí ženského oděvu do 1. světové války.¹⁵

Oblékání nesloužilo pouze jako prostředek vyjádření sebe sama a své společenské vrstvy, jednalo se i o prostředek, kterým se dala (a stále dá) vyjádřit profese. Nejdříve patřila výsada nošení uniformy armádním složkám. Časem bylo uniformy užíváno i v jiných profesích, jako třeba státní úředníci, listonoši nebo železničáři.¹⁶

¹¹ Tamtéž, s. 96.

¹² Tamtéž, s. 80–107.

¹³ Tamtéž, str. 110–113.

¹⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁵ Tamtéž, s. 122.

¹⁶ Tamtéž, s. 117.

Podstatnou roli hrál oděv v životech dětí nebo spíše „malých dospělých“. Oblékání dětí se příliš nelišilo od oblékání dospělých. Dívky od útlého věku byly oblékány do korzetů, a dokonce do šatů s velkým výstřihem. I do oblasti dětského oblékání přineslo revoluci 19. století. Než děti dovršily čtvrtý rok byly, všechny oblékány do šatiček s volány. Čtvrté narozeniny představovaly pro chlapce první kalhoty a pro dívky šaty s korzetem, který nebýval tak pevný jako u dospělých žen.¹⁷

¹⁷ Tamtéž, s. 122–125.

3 Žena 19. století

3.1 Matky a dívky

Vyvstává zde otázka, zda je možné nějak definovat ženu, aniž bychom museli zahrnout muže. Žena byla vždy něčí dcerou a později manželkou. Nemohla existovat sama. Mohla si však vytvořit prostor, kam muž do určité doby nenahlížel. Jedná se o ranou výchovu dětí. Muž se o takové prostředí povětšinou nezajímá, ani v něm nehraje žádnou roli.¹⁸ Každá žena během šestinedělí byla vyloučena ze společnosti. Období bylo charakterizováno tím, že matka s dítětem byla umístěna do kouta obytné místnosti, v zámožnějších rodinách do samostatné místnosti. Pokud se jednalo jen o kuchyň bylo potřeba místo oddělit alespoň závěsem. Ostatní ženy z rodiny nebo vesnice šestinedělce přinášely dary, jednalo se převážně o jídlo, které pomohlo nabrat síl. Návštěvnice přinášely slepičí vývar, kuře, koláče, později také dorty. Po uplynutí šestinedělí se směla matka vydat do kostela, do té doby byla považována za nečistou.¹⁹ Matka dítě odstavovala od prsu v době, kdy dítěti narostl první zub. Toto období bylo většinou spojeno s darem od otce pro matku. Nejednalo se jen tak o nějakou nezištnost, byl to projev oslavy pro obnovení manželského soužití. Patrný rozdíl je v matekách šlechtických a těch z nižší společnosti. Šlechtičny dávaly děti kojným, tudíž se nemuselo čekat na první zub dítěte. Proto je vidět vyšší procento narozených dětí.²⁰ Každý otec napjatě očekával narození syna jakožto pokračovatele rodu. Dívky byly naopak očekávány méně. V porovnání jsou děvčata odkládána častěji. Pohlaví nově narozeného dítěte mělo také značný podíl na přístupu k výchově.²¹

Minulá období provází přísloví „*Napřed chůva, potom kluk*“. Ve významu tohoto přísloví můžeme hledat důležitou roli prvorozené dcery, která následně pomáhá s výchovou všech mladších sourozenců. Matka má tak „volnější ruce“ pro práci v domácnosti.²² Záleží samozřejmě na prostředí, do kterého se dítě narodí. Pokud je to chudší vrstva společnosti, bylo nutné, aby dítě začalo brzy pracovat.

Úkolem ženy devatenáctého století stále zůstává provdat se a porodit děti. Patrné je to také z Knihy všeobecných zákonů městských z roku 1812. Jsou zde upraveny

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena, K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století. 2. upr. vyd. Praha: Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-3540-8., s. 17.

¹⁹ Tamtéž, s. 23.

²⁰ Tamtéž, s. 29.

²¹ Tamtéž, s. 33.

²² Tamtéž, s. 34.

rodinné poměry. Nejčastěji se v období 19. století setkáváme s tzv. nukleární rodinou. Jejimi členy jsou rodiče a neprovdané děti. V čele rodiny stojí otec, který rodinu zajišťuje finančně. Další jeho úlohou je rozhodnout o vzdělání nejen dcer, ale i synů. U dívek si otec z počátku století mohl vybírat, zda dívka půjde do služby, nebo bude pomáhat v domácnosti. Obě možnosti však sloužily jako „ukrácení“ čekání na manžela. Zákon upravuje pravomoci rodičů fyzicky trestat děti, nesmí to na nich mít větší zdravotní následky. Zajímavé je uvedení možnosti rozvodu. Když má pár děti, i po rozvodu pokračuje otcova povinnost finančního zajištění. Musí se jednat samozřejmě o otce majetného, kdyby tomu tak nebylo, převzala by finanční povinnost matka. Hlavním úkolem manželství bylo přivést na svět potomky. Nalezneme samozřejmě sňatky bezdětné. Tento „hendikep“ byl považován jako neštěstí, boží trest a prokletí. Sloužil jako jeden z důvodů k rozvodu. Většina bezdětných manželství se neuchylovala k adopci dětí, protože byla důležitá pokrevnost.²³

3.2 Žena a vzdělání

„Ženská má být vzdělaná, třeba i učená, nesmí při tom ovšem zapomenouti, že má děti chovat a umět buchty péci, ale jsem rozhodně proti hloupým ženským, hloupá ženská ani děti dobře nevychová, ani buchty dobře nepeče!“²⁴

Jinými slovy je zde řečeno, že nikdo nebude bránit ženám v jejich vzdělávání, ale musí se v první řadě postarat o rodinu a domácnost. Vzděláním žen se vlastně moc lidí do 19. století nezabývalo. Vzdělaná žena byla naprosto ojedinělá. V Praze působily voršilky, které dbaly na ošetřování nemocných, podporu chudých, ale také na vzdělávání dívek. Vdova po císaři Josefu I. Amálie Vilemína ve Vídni založila řád vizitantek. Řád se zabýval převážně výukou. Díky přispění Marie Terezie byl v Praze v roce 1754 zřízen Ústav šlechticů.²⁵ Mužská část populace mohla brát vzdělávání žen jako narušení dosavadních pořádků, popřípadě jako malý krok k nezávislosti žen na manželství. Zralá dívka na vdávání byla v měšťanské společnosti okolo patnáctého, šestnáctého roku. Když dospěla v tento věk, byla uvedena do společnosti. Dívky ze šlechtické společnosti byly ovšem uváděny do společnosti dříve. Rozdíl mohl být až čtyři roky.

²³ FRANC, Martin a kolektiv, Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Dětství. Praha: Paseka s.r.o., 2021, ISBN: 978-80-7637-211-5, s. 248–251.

²⁴ LENDEROVÁ, Milena, K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století. 2. upr. vyd. Praha: Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-3540-8, s. 39.

²⁵ Tamtéž, s. 43.

Velký krok ve vzdělávání, a to nejen dívek, přineslo zavedení povinné školní docházky v roce 1774. V praxi nebylo však úplně jednoduché, aby děti chodily do školy. Pro mnohé rodiny znamenalo posláním dítěte do školy úbytek jednoho páru rukou na práci. Když svůj zrak upřeme na mladé dívky, je to mnohdy složitější. Od doby, co byla schopna vykonávat nějakou práci v domácnosti, byla zapřažena. Mladé dívky hlídaly mladší sourozence, vypomáhaly v kuchyni, staraly se o zahradu a hospodářství. Pokud v rodině zemřela matka, přebírala starost o celou domácnost a hospodářství nejstarší dcera. Urovnání poměru dívek a chlapců ve školách přinesla až polovina 19. století a její požadavek na vzdělávání žen.²⁶ Nemusí to však nutně znamenat, že celá společnost brala vzdělávání dívek jako klad. Ve školách se mohli vyskytovat učitelé, kteří dívky třeba i diskriminovali nebo jim ztěžovali podmínky. Jednalo se převážně jen o maličkosti, jako je například místo usazení ve třídě nebo nevěnování pozornosti. Přes všechny případné nevýhody je jasně patrná převaha dívek druhého ročníku s vyznamenáním za prospěch. Každá dívka dle tehdejších teologů a moralistů dědila morálku po matce a nedalo se na tom nic měnit. V rodinách zámožnějších nebo šlechtických se můžeme setkat spíše s domácí výukou dívek, přestože chlapci z rodin mohli být posíláni do škol.

Počátek 19. století přinesl v pohledu na dívky jistou revoluci. Můžeme z dnešního hlediska říci, že dovolilo dívkám dozrávat, měly právo na svou vlastní „pubertu“. Začaly vycházet publikace určené jen ženám a dívkám. Zde bylo hlavně psáno, jak se má dívka chovat a vést domácnost. Prostřednictvím podobných publikací byly dívkám vštěpovány mravní hodnoty a určité stereotypní představy o manželském životě. V české literatuře najdeme podobné dílo až kolem roku 1840, kdy vychází práce Magdaleny Dobromily Rettigové, jež nese název *Mladá hospodyňka v domácnosti, jak sobě počínati má, aby své i manželovy spokojenosti došla. Dárek dcerkám československým od Magdaleny Dobromily Rettigové*. Pokud v Čechách následně vycházela podobná literatura, autorka nikdy nezapomněla na lásku k vlasti, stejně jako lásku k manželovi. Mladé ženy měly být vychovávány podobnými publikacemi jako vlastenky. Myslelo se na budoucnost, protože jednou budou vychovávat první generaci mladých vlastenců. První časopis pro ženy *Lada* začal vycházet v roce 1861. Sama Rettigová následně vedla kurzy vaření všude, kde s manželem žila. Roku 1837 žila s manželem v Litomyšli a odhadovala, že její kurzy navštěvuje na dvě stě žaček.²⁷

²⁶ Tamtéž, s. 48–49.

²⁷ Tamtéž, s. 53.

První dívčí škola svého druhu byla otevřena v Praze v roce 1843. Za jejím vznikem stála Bohuslava Rajská a skupina dívek scházejících se v domě jejího švagra Václava Staňka. Ve stejném roce složila Rajská učitelské zkoušky. Ústav měl vychovávat vzdělané dívky pro manželství. Její ústav měl dívkám sloužit také jako základ pro budoucí české učitelky. Po svatbě Rajské byl ústav předán do rukou Eleanory Janákové a nakonec Františky (Svatavy) Amerlingové. Po roce 1948 se ústav přetvoří na německý dívčí ústav. Snahu o založení ústavu projevila také Honorata Zapová. Její ústav měl však vysoké ceny školného a již po několika týdnech byl uzavřen. K uzavření došlo kvůli nemoci Zapové a neschopnosti nalézt adekvátní nástupkyni. Manželé Svobodovi založili svůj dívčí ústav v průběhu padesátých let 19. století. Jejich instituce byla oblíbená u středních vrstev společnosti. Dívky se zde vyučovaly například prvouce, ručním pracím, dějepisu, zeměpisu a samozřejmě nemohla chybět náboženská výchova.²⁸ Vyučovacím jazykem od druhé třídy byla němčina. Jako žákyně do ústavu manželů Svobodových docházela Eliška Krásnohorská. Později zde byla jako výpomocná učitelka.²⁹

V Praze roku 1863 vznikla vyšší dívčí škola. Byl zde patrný velký zájem. Škola byla původně plánována jako trojtřídní, ale již během prvního roku bylo přihlášeno 92 dívek. Každý rok se škola rozrůstala. Do školy přešly také dívky z ústavu vedeného Amerlingovou. Vyšší škola sloužila převážně pro dívky z lepších rodin, které měly zajištěno vysoké věno. Ředitelem školy byl dlouhou dobu Vilém Gebler. Jednalo se o muže, jenž měl bohaté pedagogické zkušenosti, které nasbíral například na dívčích ústavech se Švýcarsku. Na škole se vyučovaly: náboženství, český, německý a francouzský jazyk, dějepis i zeměpis, počty a měřictví, přírodopis. Mezi předměty nesměl chybět zpěv a ruční práce. Dokonce se vyučoval i tělocvik.³⁰

O několik let později vznikla průmyslová škola dívčí. Nápad na vznik průmyslové školy vzešel ze Spolku sv. Ludmily. Škola vznikla přeměnou spolkových kurzů za přispění Marie Riegrové a Anny Srbové a byla určena spíše pro dívky z chudších rodin. Měly zde získat ucelené vzdělání pro některé ženské profese, popřípadě si doplnit základní vzdělání. Mohly se přiučit v šití, kreslení na sklo, dokonce

²⁸ FRANC, Martin a kolektiv, *Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Dětství*. Praha: Paseka s.r.o., 2021, ISBN: 978-80-7637-211-5, s. 289–292.

²⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana a kolektiv, *Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Školství a vzdělanost*. Praha: Paseka s.r.o., 2020, ISBN: 978-80-7432-985-2, s. 255.

³⁰ FRANC, Martin a kolektiv, *Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Dětství*. Praha: Paseka s.r.o., 2021, ISBN: 978-80-7637-211-5, s. 293–294.

i účetnictví. Úspěšnější průmyslovou školu založil Ženský výrobní spolek český v čele s Karolinou Světlou. Škola vedla kurzy pro vychovatelky i ošetrovatelky.³¹

Velkým mezníkem ve vzdělávání dívek bylo založení dívčího gymnázia. Myšlenka založení gymnázia vzešla od mužů. Jeho založení provázelo velké nepochopení. Gymnázium bylo považováno za přípravu na univerzitu, což bylo značnou částí společnosti nedůležité pro dívky. Maturity dívky skládaly na chlapeckých ústavech. První složila maturitní zkoušku Bohuslava Kecková, která se stala později lékařkou.³² Ženský výrobní spolek roku 1890 založil Spolek pro ženské studium Minerva. Členkami spolku byly Karolina Světlá a Eliška Krásnohorská. Ve stejném roce, jako byl založen spolek, bylo uděleno povolení pro soukromé gymnázium. O povolení na říšské radě v roce 1890 žádal poslanec Karel Adámek. Žádal také o možnost studia pro ženy na lékařských a filozofických fakultách. První rok existence gymnázia Minerva nastoupilo padesát žákyně. Minerva se zároveň stala nejstarším gymnáziem na území Rakouska-Uherska. Zajímavé je, že na Minervě učili profesori z chlapeckých gymnázií a přinášeli si s sebou své studijní plány koncipované na osm let, přestože studium dívčí trvalo let pět. Minervě bylo právo veřejnosti umožněno až v roce 1908.³³

Zkvalitnění školního vzdělávání devatenáctého století umožnila Hesnerova reforma. Díky reformě mohla být založena první státní dívčí škola. Následně bylo iniciováno založení instituce pro základní vzdělávání učitelek. Instituce přijímala dívky, kterým bylo minimálně šestnáct. Studium trvalo v rozmezí dvou až čtyř let. V Praze vznikla instituce v roce 1870. Dívky musely splnit podmínky základního vzdělání, podmínku věku, složil přijímací zkoušky a v neposlední řadě prokázal tělesnou způsobilost a mravní bezúhonnost. Následná práce učitelek obnášela vlnu nevole. Převážně šlo o nesouhlas učitelů. Do roku 1890 měly učitelky jen 80 % platu učitelů. Pro mnohé učitelky byla jistě nepříjemná diskuse o jejich celibátu.³⁴

³¹ ČORNEJOVÁ, Ivana a kolektiv, Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Školství a vzdělanost. Praha: Paseka s.r.o., 2020, ISBN: 978-80-7432-985-2, s. 258–261.

³² LENDEROVÁ, Milena, K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století. 2. upr. vyd. Praha: Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-3540-8, s. 69–70.

³³ FRANC, Martin a kolektiv, Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Dětství. Praha: Paseka s.r.o., 2021, ISBN: 978-80-7637-211-5, s. 261–264.

³⁴ Tamtéž, s. 257-258.

3.3 Ženské spolky

„Každý salon měl svůj „jour fixe“, pevný den konání, stálou a vzdělanou klientelu, širokou škálu konverzačních námětů. Měl svou „múzu“, ženu, již salon patřil a která v něm rozhodovala. Měl své „orákulum“, blízkého přítele paní domu, většinou muže věhlasného jména, který „múze“ pomáhal s organizací večera a výběrem hostů.³⁵

Důležité je říci, že pražské salony nikdy nezískaly stejně důležité postavení jako salony ve Francii. V některých šlechtických salonech nalezneme členy sice vzdělané, ale bez dostatečného společenského postavení. Lidé bez postavení jsou do šlechtických salonů zváni jen pokud jsou v zaměstnaneckém poměru s nějakým členem salonu. Mezi první zakladatele salonů u nás patří Vojtěch Pecka, jeden z předků Elišky Krásnohorské. Jeho salon navštívil dokonce Wolfgang Amadeus Mozart při svém pobytu v Praze. Pití kávy se dnes může zdát jako něco naprosto běžného. Když se však káva objevila v 19. století, znamenalo to jistý prostředek k vytvoření sociability ženy. Objevuje se tu opět Magdalena Dobromila Rettigová, která je známá jako organizátorka kávových společností. Setkávání jsou díky ní podložena i teoreticky, a to dílem *Kafičko a vše, co sladkého – Sto předpisů, jak všeliké nápoje i to, co je k přikousnutí při besedách neb společnostech paní a pánů, připravovat mají*. Do kávové společnosti nás zavede také dílo Boženy Němcové *Kávová společnost*. Členové se scházeli v domácnostech, jejich hostitelka se návštěvníky snažila okouzlit všelijakými dobrotami, které byly většinou zakoupeny na dluh. Rozhovory probíhaly v česko-německé hatmatilce a řeč se často točila kolem pomluv.³⁶

Důležitými pražskými salony 19. století byly u Fričových a Staňkových. Roku 1843 ke Staňkovým začala chodit Božena Němcová a z jejich salonu se na chvíli stalo literární středisko. Tímto získal salon u Staňků svou múzu. Jeho členové se nebáli uspořádat divadelní představení, popřípadě sehrání několika operních scén. Společnost pořádala také společné výlety. Útlum salonu nastal po odstěhování Němcové a manželů Čelakovských z Prahy.³⁷

Po polovině 19. století začaly vznikat salony čistě literární. Jeden takový vedla třeba Marie Červinková-Riegrová. Spolky dávaly prostor ženám k setkávání se s podobně smýšlejícími. Žena mohla ve spolku také ukázat své organizační schopnosti,

³⁵ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK Tomáš, MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3510-1, s. 333.

³⁶ Tamtéž, s. 332–343.

³⁷ Tamtéž, s. 332–343.

přehled o aktuálním dění nebo svůj talent ke hře na hudební nástroje a k přednesu. Spolky mohly sloužit také jako vzdělávací organizace pro členky nebo samotné spolky zakládaly školy. Někdy soužití žen ve spolku mohlo být velmi náročné, a to hlavně kvůli odlišným povahovým rysům nebo odlišnému názoru na věc. Ženské spolky v tomto období se orientovaly hlavně na charitativní a vzdělávací prostředí. Ze spolků nikdy nevzešla myšlenka o volebním právu pro ženy. Literární spolky a literatura jako taková byla ve spolcích důležitá jako prostředek vědění a přenosu informací. Lidé si prostřednictvím literatury, převážně česky psané, předávali znalosti českého jazyka a někteří se tímto způsobem mohli češtinu jako takovou učit. Literatura byla ve spolcích jako zábavní forma, kdy jeden nebo více lidí předčítalo a ostatní poslouchali. Ženám, které neměly možnost studia, mohla tato forma zábavného vzdělání rozšířit obzory.³⁸

3.3.1 Spolek sv. Ludmily

Spolek byl založen roku 1851. Jeho hlavní představitelkou byla Marie Riegrová-Palacká. Zajímavostí jistě je, že Riegrová-Palacká se začala nějaké práci a aktivitám věnovat až po svatbě. Spolek sv. Ludmily si za svůj cíl kladl pomoc chudým vdovám a vyučování chudých dívek pletení a šití. Organizace spolku byla přesně daná. Protektorem byl pražský arcibiskup. Jednou za tři roky byl valnou hromadou volen výbor, který spolek povede. Spolek sv. Ludmily založil roku 1865 průmyslovou školu pro dívky, kam byly přijímány jen ty z nejobednějších vrstev společnosti. Zároveň musely být tyto dívky ctižádostivé. Byly přísně vybírány. V celé organizaci školy a výběru dívek se velmi angažovala Riegrová-Palacká. Když opustila vedení spolku škola, postupně upadala.³⁹

3.3.2 Americký klub dam

Klub vzniká v polovině 19. století z iniciativy Vojtěcha Náprstka a Karolíny Světlé. Náprstek byl jednou z nejoblíbenějších postav poloviny století v Praze. Byl to velký ochránce ženských práv. Pobýval deset let v Americe, kde měl možnost pozorovat tamější společnost. Na samotném počátku Amerického klubu dam stály Náprstkovy přednášky z let 1862 a 1863, které pojednávaly o přístrojích usnadňujících práci v domácnosti. Členky klubu spojoval společný cíl, a to využít svůj čas ke vzdělání a dobročinné činnosti. Nedělní dopoledne věnovaly ženy přednáškám. Následně mohly

³⁸ BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri, 2005, ISBN 80-86429-38-5, s. 53–59.

³⁹ Tamtéž, s. 60–75.

členky střeďeční a sobotní odpoledne užívat Náprstkovu knihovnu. Klub se zabýval též sociální a kulturní prací, jeho členky se staraly o děti, nemocné nebo si připomínaly různá výročí a významné osobnosti. Zásluhou Amerického klubu dam byl na Vyšehradě vybudován pomník Boženě Němcové. Po Náprstkově smrti klub nechal vybudovat pomník i pro něj.⁴⁰

3.4 Emancipace

Již během osvícenství rezonovala ve společnosti myšlenka rovnosti všech lidí. Od toho byl již jen krok k myšlence rovnosti mužů a žen a ke vzniku hnutí, jemuž říkáme feminismus. „*Řekněme, že jde o komplex filozofických směrů sociálních a politických hnutí, jejichž cílem je označit a definovat jevy, jež vedou k nerovnosti mezi ženami a muži ve společnosti.*“⁴¹

Emancipace přišla do českých zemí celkem pozdě. Její počátek byl odlišný než kdekoli jinde ve světě. Nedošlo zde k okamžitému vymezování proti mužům. Jednalo se hlavně o spolupráci s nimi. Žena sloužila jako „prostředek“ pro výchovu nové generace vlastenců. Byly zde snahy o českou kuchařskou terminologii, také o českou dívčí školu. Na vrcholu všech snah stálo úsilí o vytvoření nebo nalezení české spisovatelky.⁴² Změny přicházely velmi pomalu. Mladé dívky byly stále vychovávány jako budoucí manželky a matky. Na počátku české emancipace stojí ve skutečnosti dva muži. Jednalo se o Karla Slavoje Amerlinga a následně o Vojtěcha Náprstka. Amerling se snažil převážně o povznesení intelektu ženy. Tímto povznesením by pak mohla lépe plnit své povinnosti manželky, matky a babičky. Amerling plánoval založení ústavu pro dívky, který by v sobě nesl učitelský ústav, vyšší ženskou školu, průmyslovou školu a další. Plán ztroskotal na nedostatku financí. Velkou podporu a spolupracovníci v jednom představovala pro Amerlinga jeho žena Svatava. Vedla přibližně dvacet let i soukromou dívčí školu. Vojtěch Náprstek stál u zrodu Amerického klubu dam. Z Ameriky si přivezl nové postoje a názory ohledně ženské emancipace. Přivezl též nové pomocníky do domácnosti, které ženám usnadňovaly práci.⁴³

Bylo tu několik žen, které zprvu upřednostňovaly svou kariéru, ale nakonec se vdaly za vlastence a přivedly na svět vlastence nové. Mezi takové ženy se řadila

⁴⁰ Tamtéž, s. 75–97.

⁴¹ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK Tomáš, MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3510-1, s. 233.

⁴² Tamtéž, s. 241.

⁴³ BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri, 2005, ISBN 80-86429-38-5, s. 10–11.

například Antonie Reisová, Honorata Zapová nebo Barbora Štětková.⁴⁴ Velice výrazný je též příběh Bohuslavy Rajske. Jako první žena složila učitelské zkoušky a založila první dívčí ústav. Celou svou existenci popřela, když přijala nabídku k sňatku od Františka Ladislava Čelakovského. Spolu s ním se odstěhovala do Vratislavi, kde se starala o jeho děti.⁴⁵

⁴⁴ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK Tomáš, MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3510-1, s. 242–243.

⁴⁵ BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri, 2005, ISBN 80-86429-38-5, s. 14–15.

4 Žena a literatura

4.1 Ženská literatura a literatura pro ženy

Ženská literatura je termín sloužící pro označení veškeré literatury, kterou napsaly ženy. Literatura psaná ženami je ve své prvotní funkci určena pro čtenářky. Knihy od spisovatelek většinou obsahují témata, která zahrnují zkušenosti jich samotných nebo jiných žen. Literární teoretici označují ženskou literaturu jako „červenou knihovnu“. Píší o ní jako o žánru, jehož hlavním specifikem je láska s překážkami. Tímto je celá nebo většina ženské literatury považována za naprostý okraj literatury.⁴⁶ Spisovatelkami se dříve stávaly ženy pocházející převážně se střední společenské třídy.

Literatura pro ženy je naopak termín užívaný spíše v marketingovém prostředí a označuje literaturu, kterou čtou převážně ženy. Mezi literaturou pro ženy nalezneme velké množství žánrů, ale nejvýraznějším je román, a to již od 18. století. Jedná se o romány, kde jsou hlavními hrdinkami ženy a řeší zde své vlastní problémy. Román se mezi oblíbené žánry dostal, protože byl nový a vcelku jednoduchý. S oblíbeností románu u žen souvisí další marketingové označení, a to ženský román nebo také román pro ženy.⁴⁷

4.2 První spisovatelky

První spisovatelky ve společnosti měly často obavy ze své tvůrčí činnosti. Obávaly se hlavně doživotní izolace od společnosti. Mnohé z nich se cítily osamoceny a nepochopeny. Bojovaly svou tvorbou o změnu pohledu mužů na roli ženy. Můžeme říci, že i společnost spisovatelek se dělila. Jedna skupina byla vážená ve společnosti a díla tvořila pro pobavení svého okolí. Ovšem druhá skupina spisovatelek byla naopak téměř na okraji společnosti, protože je mnohdy provázela špatná pověst, a hlavně svá díla tvořily na účelem zisku. Z těchto důvodů nebylo nic neobvyklého, že spisovatelky pro publikování svých děl užívaly pseudonymu. Můžeme se setkat i s užitím mužského pseudonymu. Za jmény, jako byl George Eliot nebo Ellis Bell, stojí ženy. Užitím mužského jména chtěly spisovatelky dokázat společnosti, že i žena je dostatečně schopnou napsat dílo, které bude rovno mužské tvorbě. Přes veškeré snahy spisovatelek

⁴⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava, Na písčítých půdách: České spisovatelky na přelomu 19. a 20. století. Praha: Agentura Pankrác, 2011, ISBN 978-80-86781-17-4, s. 11.

⁴⁷ FOLIE, Sandra, Frauenliteratur, in: Gender Glossar, 2016 [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <http://gender-glossar.de> [přístup 29. 3. 2023].

bylo pro většinu z nich psaní rozptýlením od každodenního života. Nejednalo se u nich o zaměstnání.⁴⁸

Mezi první světově známé spisovatelky můžeme řadit například britskou autorku Jane Austenovou. Ve svých dílech popisuje ženské zkušenosti právě z pohledu žen. Svou tvorbou inspirovala jistě řadu dalších, české prostředí ovšem více ovlivnily spisovatelky z prostředí německého nebo francouzského. Proto si zde uvedeme příklady několika málo autorek, které ovlivnily vznikající českou spisovatelskou scénu.

4.2.1 Madame de Staël

Madame de Staël žila na přelomu 18. a 19. století. Mezi její nejznámější díla patří *O Německu*. Její rodina patřila k těm bohatším. Otec byl dokonce ministrem financí a matka vedla vlastní salon. Matka do svého salonu zvala osobnosti jako Voltaira nebo Diderota. Takováto společnost pro mladou dívku znamenala upevnění jejich intelektuálních schopností.⁴⁹ Provdala se za švédského velvyslance v Paříži, přesto udržovala nemanželské styky. Po vzoru své matky vedla salon. Mezi zvanými se objevil například Thomas Jefferson. Z počátku francouzské revoluce byla Madame de Staël aktivní a do svého salonu zvala umírněné revolucionáře. S větší radikalizací revoluce nesouhlasila a odjela z Francie. Ještě před odjezdem se měla snažit přesvědčit Marii-Antoinettu k odchodu ze země. O královně vydala brožuru s názvem *Úvahy o procesu s královnou*. Mezi její dílo můžeme dále zařadit román *Delphine*, vyprávějící o lásce ženy a muže a následné neschopnosti muže se oženit za svou lásku. Dílo *O Německu* vyšlo v době, kdy ve Francii vládl Napoleon. Německo je vykresleno jako idealizovaná země. Napoleon dílo ihned zakázal. Madame proti Napoleonovi otevřeně vystupovala. Dílo francouzské autorky zahrnuje také několik politických statí, literárních kritik, dokonce i divadelních her.⁵⁰

4.2.2 Sophie von La Roche

Další autorkou, kterou můžeme počítat mezi pevné světově známé osobnosti ženské literární tvorby, je Sophie von la Roche. Jejím otcem byl lékař, který ji obdaroval knihami, ale také ji předal znalosti. To vše dělal, protože považoval vzdělání

⁴⁸ GILBERT, Sandra, GUBAR, Susan, *The Madwoman in the attic*. London: Yale University Press, 1984, s. 45–72.

⁴⁹ *Women in the French Revolution: A Resource Guide: Germaine de Staël*; Library of Congress: *Women in the French Revolution: A Resource Guide* [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://guides.loc.gov/women-in-the-french-revolution/germaine-de-stael>

⁵⁰ TASCHOW, Ulrich, *Einführung in das Leben und die Memoiren der Germaine de Staël*, in: *Germaine de Staël, Memoiren*. Leipzig: Avox Verlag, 2010, ISBN 3-936979-03-0, s. 11–53.

za velmi důležité, přesto dceři nedovolil učit se latinsky. Před svou svatbou s von La Roche byla Sophie dvakrát zasnoubena. První snoubenec ji přivedl do prostředí hudby a ten druhý do prostředí literatury. S manželem měla následně osm dětí. Žila v Koblenzi, kde provozovala svůj salon, kam chodil i Jung. Společnost okolo Sophie byla ukončena po propuštění jejího muže ze služeb. V roce 1788 přišla o manžela a následně i o vdovský důchod. Důvodem pro zánik práva na důchod byla francouzská okupace levého břehu Rýna. Sophie byla nucena si na živobytí vydělat psaním. Napsala román *Příběh slečny von Sternheim*, který byl velmi úspěšný. Díky úspěchu tohoto románu je Sophie známá jako první finančně nezávislá žena a spisovatelka v Německu. Psala a vydávala časopis pro ženy *Pomona*.⁵¹

4.2.3 Karoline von Woltmann

Karoline von Woltmann byla spisovatelka německého původu, ale žila dlouhá léta v Praze. S druhým manželem od roku 1813 žila v Praze. Zde pracovala na svých dílech, ale také překládala díla Marie Edgeworthové. Své příspěvky do časopisů většinou zveřejňovala pod pseudonymem Louise Berg.⁵² Její první román nese název *Heloise*, s jeho úpravou a vydáním jí pomáhal manžel Karl Ludwig. Stejně jako ona pomáhala jemu, když mu ochrnula pravá ruka, diktoval Karoline svá díla. Karl Ludwig byl také spisovatel, kromě toho byl ještě historik a diplomat. Po smrti manžela začala vydávat jeho dílo. V Praze se stala šéfredaktorkou časopisu *Der Kranz*. Dva roky před svou smrtí se z Prahy přesunula do Berlína.⁵³

⁵¹ STROHMAYER, Armin, *Das Leben der Sophie von La Roche – „Sie war die wunderbarste Frau“*. Konstanz: Biografie Südverlag GmbH, 2019, ISBN 978-3-87800-126-3.

⁵² OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 27. Praha: J. Otto, 1908, s. 295–296.

⁵³ WURZBACH, Constantin von, *Woltmann Karoline*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 58. Theil. Wien, Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien: 1889, s. 100–102.

5 Hledání spisovatelky

„Úloha ženy v českém veřejném životě byla vždy významná a musí býti vždy zdůrazňována. Byla velká. Bez uvědomělé české ženy nebyl by se národ dostal tam, kde dnes je – mezi přední kulturní národy Evropy.“⁵⁴

Důležité je uvědomit si, že obrozenecká společnost nebyla nijak velkou. Jednalo se o skupinu lidí, kteří stejně smýšleli. Hlavně všichni členové ovládali český jazyk. Mezi obrozeneckou společností vznikaly silné vztahy založené na stejném smýšlení. Častá byla korespondence mezi členy společnosti. Za zmínku stojí, že přestože byla znalost češtiny jednou z podmínek pro vstup do společnosti, mnozí vlastenci dlouhou dobu užívali v písemné komunikaci němčinu. Jako jeden příklad za všechny můžeme uvést Karla Havlíčka Borovského.⁵⁵

Kolem členů obrozenecké společnosti vznikaly postupem času různé mystifikace. Častým námětem lidového humoru se v tuto dobu staly české plesy. Říkalo se, že účastníci plesu budou tančit kolem Jungmannova slovníku. Vlastenecká společnost ovšem nevznikla jen tak. Jak se říká, každé učení musí mít svého žáka i učitele. Proto se můžeme dočíst, že František Ladislav Čelakovský jako svého buditele uvádí Jana Plánka. Ovšem jedním z nejdůležitějších znaků vlastenecké společnosti bylo příznakové české jméno zde, se jednalo převážně o počesťování jména. Ještě důležitějším znakem příslušnosti ke skupině bylo vlastenecké jméno. Členové si vlastenecké jméno připojovali za svá křestní jména. Trend vlasteneckých jmen způsobila móda trojmennosti. U některých autorů se můžeme setkat také s nahrazením vlastního jména za jméno vlastenecké.⁵⁶

Pro obrozeneckou společnost bylo důležité získat do svých řad ženy. Kolem třicátých let se tak setkáváme s přesvědčováním, jehož součástí je i erotika. Obrozenci neváhali čistě za tímto účelem mnohdy navazovat milostné vztahy. Mladí milenci jsou vybízeni k tomu, aby se jazykem jejich milostné korespondence stala čeština. Vzniká též ideální partner či partnerka. Jedinou podmínkou má být, zda se jedná o Čecha nebo Češku. Býti Češkou je považováno u mladých dívek za jednu z jejich hlavních předností.⁵⁷

⁵⁴ ANONYM, Ženy v českém veřejném životě, in: Venkov, roč. 36, 1941, č. 277, 23. 11., s. 4.

⁵⁵ MACURA, Vladimír, Znamení zrodu a české sny. Praha: Academia, 2015, ISBN: 978-80-200-2506-7, s. 134–147.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

*Čechu srdce jsem zadala,
vlastence za muže mám...⁵⁸
(Němcová)*

*Bůh mi svědek! Byť by zcela
vtípem, vděkem, krásou těla
rovnala se bohyni,
nekochal bych Němkyni.⁵⁹
(Čelakovský)*

Mystifikace se stala nespornou součástí vznikající literární společnosti. Tento neodmyslitelný fakt pomáhal literatuře (nejen té české) dotvářet potřebné informace, nebo i vytvářet fakta nová. Jedním z mnoha důkazů přítomnosti mystifikace v nově vznikající české literatuře je „objev“ *Rukopisu královédvorského*. Nejedná se ovšem o ojedinělý případ.

Autoři obrozenecké literatury natolik toužili, aby do jejich kruhu přišla žena, že přistupovali k různým mystifikacím, například se dokonce sami za spisovatelky vydávali. Můžeme říci, že literární scéna bez spisovatelky přišla obrozencům neúplná. Česká scéna po své spisovatelce neúprosně toužila, a tím se odlišovala od prostředí německého. Představitelé české literární scény odlišovali dva druhy literatury.

První z nich byla literatura velkých národů, kam se řadila německá literatura. Druhou byla literatura malých národů, kam patřila nově vznikající česká literatura. Charakteristikou malé literatury je potřeba literární tvorby jako celku, ne jejích jednotlivých aspektů. Přesto můžeme říci, že pro malé literatury byla spisovatelka významným pojmem.⁶⁰ Nalezení spisovatelky ovšem nebylo nic jednoduchého. Musíme si uvědomit, že nebylo snadné najít ženu, která by ovládala češtinu slovem i písmem.⁶¹

Ve společnosti se probírala charakteristika „opravdové Češky“, která neměla zůstat pouhou pasivní čtenářkou, naopak se taková žena měla stát tvůrkyní.⁶² Vstup prvních spisovatelek na scénu byl spjat s vlastenectvím, jelikož autorky předpokládaly,

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ FISCHEROVÁ, Andrea, Ženská literatura a literatura genderu v první polovině 19. století, in: Jan Matonoha (ed.), Česká literatura v perspektivách genderu. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010, ISBN: 978-80-85778-72-4, s. 67–78.

⁶¹ LENDEROVÁ, Milena, K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století. 2. upr. vyd. Praha: Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-3540-8, str. 69–70.

že se jejich dílo dostane ke stejně smýšlejícím ženám.⁶³ V takovém duchu psala svá díla Magdalena Dobromila Rettigová. Oproti svým současnicím ze světa, jako byla třeba Madame de Staël, byly její názory zastaralé. První publikovanou báseň *Jablíčka* od Rettigové pravděpodobně napsal její muž, v roce 1820 vyšla v časopise *Dobroslav*. Rettigová se v dopisech svým přátelům přiznala k jasné mystifikaci s autorem dané básně. Na scéně se objevují další autorky. Mezi ně patří například Žofie Jandová. Tvorba autorky je zařazena do díla *Cheskian Anthology* Johna Browna. Autor ve své knize o Jandové píše následně. „*Žofie Jandová o této dámě jsem nebyl s to získat jiné údaje než ty, že je dcerou českého učitele a že se provdala na Moravu. Publikovala pouze dvě tři básně, jež jsem našel v časopisech.*“⁶⁴ Zajímavostí ovšem je, že Žofie Jandová nikdy neexistovala. Jméno sloužilo jako pseudonym pro Františka Ladislava Čelakovského. Je patrné, že Čelakovského mystifikace s první českou spisovatelkou zafungovala velmi dobře i v zahraničí. Z obrozenců na poezii Jandové reagoval například Šnajdr, Chmelenský nebo Kamarýt. K podobným mystifikacím s českou spisovatelkou došlo ještě několikrát. Jistou tajemností a mystifikací je zahalena také tvorba básnířky Marie Čacké. Přestože se již jednalo o autorku vlastním jménem Božislavu Svobodovou. Svou osobností Svobodová nesplňovala dobovou touhu po spisovatelce, které pochází z lidu. Proto se následně dozvídáme, že se jedná o prostou venkovanku. V časopise *Květy* byla oznámena smrt Čacké v roce 1844. Přesto se Čacké nedá odepřít fakt, že se stala jakýmsi symbolem spisovatelky, které zvládá své každodenní povinnosti a zároveň píše krásné verše. Existence Čacké představovala též ztělesnění spisovatelky, která nepatří do kruhu vlasteneckého. Je dosti pravděpodobné, že i další autorky první poloviny 19. století jsou zahaleny pod rouškou mystifikace, ale provedení je natolik dokonalé, že současníci ani dnešní společnost je neodhalila.⁶⁵

5.1 Vysvětlení pojmu krásenka

Pojem krásenka užívali obrozenci ve svých dílech. Označení sloužilo převážně pro mladé krásné dívky. Šlo pravděpodobně o dívky s nižším intelektem, do kterých se

⁶² FISCHEROVÁ, Andrea, Ženská literatura a literatura genderu v první polovině 19. století, in: Jan Matonoha (ed.), Česká literatura v perspektivách genderu. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010, ISBN: 978-80-85778-72-4, s. 67–78.

⁶³ MOLDANOVÁ, Dobrava, Na písčítých půdách: České spisovatelky na přelomu 19. a 20. století. Praha: Agentura Pankrác, 2011, ISBN 978-80-86781-17-4, s. 13.

⁶⁴ MACURA, Vladimír, Znamení zrodu a české sny. Praha: Academia, 2015, ISBN: 978-80-200-2506-7, s. 166–133.

⁶⁵ Tamtéž.

mohl muž snadno zamilovat. Stejně tak mohlo jít o dívky vhodné pro manželství, které ovládají vše, co má dobrá manželka splňovat být krásná, být dobrá společnice, být zručná hospodyňka, umět se postarat o domácnost i manžela, v neposlední řadě umět česky.

„Má-li krásenka dle módy celá být,

Musí ještě jiné ctnosti mít:

Musí umět trochu zpívat,

Trochu tulipánky malovat,

Nedbale se z lóže dívat,

Jako vítr tancovat,

Dlouho koukat ve zrcátko,

Hezky nosit paraplátka,

Krásně papat cukrlátka,

Čtyry šálky kávy snídat,

A pak hbitě odpovídat.

Umí-li cos ještě víc –

Přeslici-li též rozumí,

Punčošku-li začít umí,

Do toho prý není modě nic;

Nechtít ale mluvit česky –

*To je v modě – to je hezky!*⁶⁶

V básni se dočítáme o všech schopnostech, kterými by měla krásenka oplývat. Pokud chce tedy mladá dívka být podle poslední módy, musí do svých kompetencí zařadit zpěv i malování. Její vzhled musí být bezchybný a dokonalý, k tomu jí mají pomáhat dlouhé pohledy do zrcadla, případně i nošení paraplátka. Dívka by měla umět dobře tančit. U jídla by měla vypadat krásně a během dne by měla vypít několik šálek kávy, zejména ráno. Dívka by měla být také obratná v konverzaci. Ovšem nesmí se zapomínat na dovednosti s jehlou a nití. Mladá dívka by měla do svého repertoáru dovedností též zařadit výbornou znalost češtiny. V básni se tedy dočítáme, co vše muži považovali za vhodné, aby mladé dívky zvládaly. Všechny tyto dovednosti byly přednostmi mladé dívky zralé na vdávání. Dovednosti ukazují na to, že dívka má být jakousi ozdobou, a zároveň se musí umět postarat o domácnost.

⁶⁶ RUBEŠ, František Jaromír; Spisy 1. Praha: I. L. Kober, 1861, str. 201–202.

„Vždyť je krásenka, a krásenky umějí slovo láska i přes ulici na očích přečíst.“⁶⁷

„Několik francouzských propovídek, kterých jsem asi půl tuctu nazpaměť se byl naučil, vždy tak nahlas prohazoval, že je moje krásenka slyšeti musela, ať jim rozuměla nebo ne.“⁶⁸

„Když milostivá krásenka k fortepianu přisedla a jeho vlastní komposicí, jeho nejzamilovanější koncert mistr hráti počala.“⁶⁹

„První krásenka, kterou jsem si za tanečnici vyvolil, byla roztomilá blondinka, a usmívala se jako andílek.“⁷⁰

V ukázkách zde se dočítáme o dalších vlastnostech krásenky. Jakožto dívky toužící po sňatku jsou schopny rozpoznat lásku na očích i na dálku. Krásenky mají rády recitování poezie od mužů a v podstatě je jedno, zda rozumí jejich významu, či ne. K dalším nezbytným dovednostem krásenek patří hra na nějaký hudební nástroj, v tomto případě fortepiano, a schopnost vlastní kompozice skladeb. Za krásenku je považována dívka, které je obdařena všemi těmito schopnostmi. Nesmíme zapomínat, že je důležitý též vzhled. Krásenka by měla být roztomilá a vždy se usmívat.

5.2 Žena v díle mužů –

5.2.1 Patrní dopisové nepatrných osob

Patrní dopisové nepatrných osob je dílo od Františka Ladislava Čelakovského. Jedná se o soubor fiktivních dopisů jak žen, tak i mužů, který byl publikován v roce 1830.

Pro nás jsou zajímavé převážně dopisy, které pochází z pera žen. Způsob, jakým autoři píší dopisy jménem ženy autorky, nám může přiblížit pohled mužů na ženy v obecné rovině. Stejná věc vyplývá také z dopisů od mužů pro ženy. V dopise adresovaném Kateřině Hubálkové jí bratr poučuje, jak se má chovat k muži, který jí předal dopis a kterého bude potkávat v lázních. Informace je počata: „*Aby jsi věděla, jak se k němu chovat máš,...*“ Následně píše, že se má chovat zdvořile a věnovat mu svůj čas. Měla by muže občas oslovit, pane doktore. Ujišťuje ji, že pokud je to dobrý přítel pro něj, jistě bude i pro ni. Dále bratr svou sestru poučuje ohledně financí. Nemá muži půjčovat své peníze a už vůbec ne peníze svého bratra. Finanční stránku bratr v dopise rozebírá celkem často. Věnuje se i tomu, že pobyt Kateřiny v Karlových

⁶⁷ RUBEŠ, František Jaromír, Spisy 4. Praha: I. L. Kober, 1862, s. 320.

⁶⁸ Tamtéž, s. 322.

⁶⁹ RUBEŠ, František Jaromír, Spisy 3. Praha: I. L. Kober, 1860, s. 256.

⁷⁰ Tamtéž, s. 378.

Varech je drahý. Popisuje, jak našel knihu s léčivými recepty, kde se nachází též recept na léčení sestřiny nemoci. Posléze si neodpustí sestře ještě zakázat zasílání dopisů přes poštu. Raději má použít nějakého společného známého, aby se šetřily peníze.

Kateřina vede písemnou korespondenci jak s bratrem, tak se svým mužem. Oba dopisy jsou značně odlišného charakteru. V dopise k manželovi je Kateřina ráznou ženou, přesto je patrná citlivá stránka. Místo doporučení užívá rozkazů i s časovým rozmezím, pravděpodobně pro zdůraznění závažnosti celé situace.

„Jakmile toto mé psaní obdržíš, neprodlévej ani čtvrt hodiny dej se honem do obkroče. To ti ale přikazuji, ne abys dal na cestu naše tříročníky zatáhnout.“ Naopak dopis pro bratra paní Kateřina začíná formulací omluvy, protože se opovážila užít služeb pošty *„Tentokráte mi odpustíš, že tobě na tvůj poslední list poštou odpovídám.“* Nezapomene v dopise vyjádřit potěšení nad radami bratra, neopomene vyjádřit ani rozčarování nad bratrovým rozhodnutím oženit se *„Všecko, co mně píšeš, mě velice potěšilo, až na tu okolnost tvého oumyslu, že tak náhle a najednou, beze všeho rozmyšlení tak důležité věci, svůj panický stav proměnit, ano promrhati se hoviš, Bratříčku!“* Stejně jako v dopise manželovi neopomene vyjádřit své rozčarování *„Slzy mi po tváři tekou potokem“* – v dopise adresovaném bratru, v dopise pro muže – *„Ach! Na celém těle se třesu.“* Manžel Kateřině následně odpovídá, ale v jeho dopise je věnována jen minimální část řešení problému chystané svatby švagra. Spíše se snaží své ženě vylíčit jeho strastiplnou cestu domů. Z dopisů paní Kateřiny adresovaných oběma mužům i tak plyne jistá ženská slabost. Patrné je v pasážích ohledně psychického stavu. V dopise pro bratra vystupuje paní Kateřina jako podřízená osoba, která musí bezmezně uznávat jeho autoritu. V dopise pro manžela se promění v ženu v ohrožení, která musí jednat a zachránit svou rodinu. Z charakteristiky ženy zde můžeme vyvodit i vlastnosti, které by mohli muži očekávat u české spisovatelky. V obou případech by se jednalo o ženu, která se dokáže podřídit, ctí svou rodinu a dokáže jednat, když je rodina ohrožena. Rodinná pohoda je pro ženu nesmírně důležitá. Zároveň to musí být žena přemýšlivá, což v dokazuje plán na změnu názoru bratra.⁷¹

⁷¹ ČELAKOVSKÝ, František Ladislav, Sebrané spisy, svazek 2. Praha: I. L. Kober, 1876.

5.2.2 Fidlovačka

Celý název divadelní hry napsané Josefem Kajetánem Tylem zní Fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka. Premiéra hry proběhla v prosinci roku 1834 ve Stavovském divadle. Fidlovačka nám kromě hymny přináší i náhled do dobového prostředí první poloviny 19. století.

Dostáváme se do prostředí, kdy je společnost rozdělena na dva tábory. Vidíme zde sousedské soužití česky a německy mluvících obyvatel. Paní Mastílková je z prostředí německého a švec Kroutil je český vlastenec. V mluvě paní Mastílkové nalezneme jak české, tak i německé výrazy „*Nestydíš se, mluvit na ewentlich ulici s člověkem, který stojí ani na první štafli bildunku? Ich bitt inne – dejte si pokoj, s tím zu moc šmaichlováním. To je stará komedie.*“ V promluvách paní Mastílkové tak vidíme, jak většina žen z vyšších sociálních vrstev přibližně mluvila. Hra nám také ukazuje, že se ve společnosti vyskytovali i tací, kteří česky skoro vůbec neuměli, nebo možná ani umět nechtěli. Můžeme se shledat i s posměchem a opovrhováním pro českou věc. Postavou představující takový postoj je hlavně pan Dudek, kterého chce paní Mastílková oženit se svou neteří. Paní Mastílková vychovává svou neteř Lidunku, která je zamilovaná do Jeníka, syna ševce Kroutila, jenž je vlastencem. Paní Mastílková ovšem opovrhuje vším českým, proto vybrala pro svou neteř vhodného ženicha z prostředí německého. Vidíme tedy, jak fungují dohodnuté sňatky, kdy je samozřejmě pro dívku lepší volba muž společensky výše postavený. Nedbá se na její city. Tetička jí přesto říká, že to myslí dobře. Můžeme předpokládat, že dohodnuté sňatky v průběhu 19. století byly stále zažitou tradicí. Na názor dívky se v otázce sňatku a lásky nedbalo. Shoda okolností nakonec převrátí názory paní Mastílkové a nejenže dovolí svatbu Lidunky a Jeníka, dokonce přijme i vše české. Celá hra končí prohlášením o tom, aby se všichni ženili a měli děti.

„*Ano – trará, trará a ještě jednou tratá! Žeňte se Čechové – a pomyslete když se oženíte – jakž já to myslím žeňte se – hoši Čechové! Ať jsou Češata – hodny, upřimny Češata – jak já myslím Češata! Synové a bratříčkové – jedné matky – hodné – dobré matky – naší matky – dobré země české! Heichuchu!*“ Závěrečné prohlášení nám ukazuje potřebu ženy jako matky v domácnosti. Nenalezneme zde žádnou ženu, která by nějak výrazně vystupovala ze svého prostředí určeného společností. To souvisí s dobou vydání díla. Může se tedy zdát, že je Fidlovačka jen „pouhou“ vlasteneckou

hrou, ale je to pro nás také materiál, jenž nám pomáhá pochopit soužití obou národnostních skupin společnosti.⁷²

5.2.3 Dlouhá předmluva ku krátké povídce

František Jaromír Rubeš je autorem díla *Dlouhá předmluva ku krátké povídce*. Dílo nalezneme ve čtvrtém svazku souhrnných spisů daného autora, které vyšly v roce 1862.

Předmluva souvisí s novelou *Jak se člověk snadno zmejlit může*. Autor zde píše, že mu přišel balíček koláčů od tety, která jest mlynářkou. Autora ovšem zaujal obal, v němž byly koláče zabaleny. Jednalo se totiž o novelu, které následně pokračuje za předmluvou. Rubeš píše, že novelu vydává v přesném znění, jaké bylo na obalu koláčů. K dílu přidal pouze titulek. Není ovšem jisté, kdo je autorem díla. Je to jeho teta? Nebo se jedná o pouhou hru se čtenáři, jak je nalákat na dílo spisovatelky? Pravděpodobnější je, že autorem je skutečně sám Rubeš. Hlavním hrdinou novely je sice muž, ale krásně tu vidíme jeho vztah k mladé dívce. Ferdinand je chudým studentem. Do mladé dívky Lorinky se zamiluje pouze během krátkých pohledů z okna. Jeho snažení je zajímavé. Tu u okna recituje básně, tu napodobuje, že hraje na kytaru, tu pilně pracuje, Dívku hned nazývá krásenkou. Následně pro dívku použije i výraz vyvolenka, což dokazuje, že mu stačí pouze její vzhled k tomu, aby se rozhodl oženit se s ní. Ferdinand se s Lorinkou shledává na bále, kam přijde připraven. Naučí se odříkat básně, vymyslí si umírajícího přítele v Římě. U dívky se nemůžeme být jisti, co si skutečně myslí. Má zde být pravděpodobně vykreslena jako ideální partie pro manželství. Ferdinand se při své návštěvě hospody dozvídá, že Lorinka je již osm měsíců vdaná. Je tedy pouze na čtenáři, jak si vyloží chování dívky, tedy přesněji řečeno mladé paní. Je to pouze krásná tvářička, anebo je to žena, která dokáže využít situace a užívat si pozornosti nápadníků? Nalezneme zde též poučení, že jen dle vzhledu se do někoho zamilovat nemůžeme. Musíme vždy poznat, jaký člověk je uvnitř. V tomto příběhu vyhrává Lorinka, protože svého manžela již má, ale přesto ji láká pozornost a dvoření ostatních mladých mužů. Ferdinand je po večeru na bále naprosto zdrcen, stejně tak i po zprávách z hospody. Lorince se chce alespoň pomstít vydáním básně, ale bohužel předešlého večera své domácí řekne, aby

⁷² ŠKROUP, František, TYL, Josef Kajetán, *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka: Obrazy národního života pražského se zpěvy a tanci 1834*. Praha: Orbis, 1952.

báseň spálila, pokud se nevrátí do určité hodiny. A tak se i stane. Autor možná chtěl dokázat, že za krásnou tvář se může skrývat i ošklivé nitro.⁷³

⁷³ RUBEŠ, František Jaromír, Spisy 4. Praha: I. L. Kober, 1862, s. 309–349.

6 První české spisovatelky

6.1 Žofie Jandová/František Ladislav Čelakovský

František Ladislav Čelakovský se narodil roku 1799 s občanským jménem František Čelakovský. Prostřední vlastenecké jméno autor přijal až v roce 1817. Čelakovský byl muž mnoha zájmů. Věnoval se psaní básní a překladatelské činnosti. Vydal česká a slovanská přísloví v publikaci *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*. Pracoval v různých časopisech, jako redaktor působil například v Pražských novinách a v *České včele*. Psal literární kritiky. Pracoval též jako pedagog a soukromý vychovatel. Od rodiny Kinských získal důvěru k vedení jejich knihovny.⁷⁴ Čelakovský byl v roce 1835 přijat jako suplující profesor na pražskou univerzitu, kde vyučoval českou řeč a literaturu. Rok 1848 pro něj znamenal stěhování do Vratislavi, kde získal místo profesora slavistiky na tamější univerzitě. Čelakovský svou literární kariéru zahájil ve dvacátých letech 19. století. Mezi jeho nejznámější díla můžeme zařadit *Ohlas písní ruských* a *Ohlas písní českých*.⁷⁵

Součástí života Čelakovského byla též mystifikační kapitola o české básnířce Žofii Jandové. Na této mystifikaci je patrná velká touha vzdělané české společnosti po vlastní spisovatelce a básnířce. Byla to krátká kapitola trvající přibližně tři roky. Přestože pod jménem Žofie Jandová nebyl Čelakovský až tak produktivní v tvorbě, básně smyšlené autorky vyšly v časopisech *Čechoslav* a *Dobroslav*. Básně a jméno autorky společnost přijímala kladně, protože zde byla konečně první česká básnířka. Plánem bylo vydat celou sbírku pod ženským pseudonymem, avšak to již Čelakovský nestihl, protože byl vyzrazen. Pod ženským pseudonymem nepsal pouze poezii, ale udržoval také písemný styk například s Kamatýrem.⁷⁶ Společnost nereagovala pouze obdivem, ale i činem. Objevilo se několik oslavných básní nad nově nalezenou básnířkou. Takové básně napsali například Karel Sudimír Šnajdr nebo Myslimír Ludvík. K oslavným textům se přidal i Chmelenský, který byl ovšem do tajemství zasvěcen. Sestra Chmelenského texty přepisovala. Dílo Žofie Jandové bylo zařazeno do díla Cheskian Anthology anglického autora Bowringa, ten žádá Čelakovského o

⁷⁴ HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír, PEŠAT, Zdeněk, Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století. Praha: Československý spisovatel 1982, s. 41–47.

⁷⁵ FORST, Vladimír a kolektiv, Lexikon české literatury 1 A–G. Praha: Československá akademie věd, 1985, s. 424–430.

⁷⁶ ČERNÝ, František; Obrázky z dob našeho probuzení. Praha: František Bačkovský, 1890, s. 183–187.

informace ohledně autorky. Čelakovský si vymyslel, že se jedná o dceru učitele, vdanou ženu, která žije na Moravě.⁷⁷

6.1.1 Porovnání básní (Jandová/Čelakovský)

Dívka bdící – Žofie Jandová

*V modrošeru hvězdy zapadají,
jitřenka jen na mně hledí bledá;
všude ticho, kohouti jen pějí,
a mně cosi, cosi spáti nedá.*

*Již se rosa na květinách třpytí,
já jen sama stojíc u okénka
čítám chvíle váhavé, a ssýlám
těžké vzdechy do širého venka.*

*Bože! Vždyť jsem já nic nezavedla,
že mně ouzko tak, a jaksi bédno,
mým, že srdce temné bázeň zmítá,
neznám, nevím zblouzení ni jedno.*

*Ne, ne! Viny neznám! – Proč jen ale
při tom jeho obraz stále vidím?
vždyť jsem mu jen jednou v oči hledla,
tomu jedině se sama divím.*

*Přijdiž sničku zlatý! Ukonejši
v náruči svém moje srdce spjaté,
zažeň bázeň, zažeň bdění teskné,
vrať se sničku, vrať se spaní zlaté!*

*„Nevrátím se rozmilá dívěčko!
ještě mnoho nocí budeš toužit!
U okénka stávat, ráda žádat,
Po něm vzdychat, milostí se soužit!“⁷⁸*

Báseň *Dívka bdící* se skládá ze šesti strof po čtyřech verších. Nalezneme tu personifikaci například *v jitřenka hledí, rosa se v květinách třpytí*, následně též promluva spánku v poslední strofě. Nalezneme i zdrobněliny například *sničku, dívěčko, okénka*. Lyrický subjekt básně je dívka smutná či zrazená láskou. Setkáváme se s ní u okna během noci. Obloha je plná hvězd. Postupně přichází svítání. Na květiny dopadá ranní rosa. Dívka stále postává u okna stejně zarmoucená. V pasáži, kde dívka volá na Boha, říká, že nic neprovedla cítí se nevinná. Zvolává, že vina není žádná na její straně.

⁷⁷ MACURA, Vladimír, *Znamení zrodu a české sny*. Praha: Academia, 2015, ISBN: 978-80-200-2506-7., s. 166–133.

⁷⁸ VLČEK, Václav, Marie Čacká, in: *Osvěta: Listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, ISSN 1212-026X, roč. 12, 1882, č. 5, s. 472–475.

Pouze jednou vhlédla do očí muže, jenž očaroval její srdce. Následně dívka oslovuje sen a spánek. Chce, spíše touží, aby ji sladký spánek ukonejšil ve svém náručí a ulevil jejímu srdci. Poslední sloka je promluva spánku k dívce. Spánek dívce odpovídá na její zvolání. Celá poslední strofa je psána jako přímá řeč. Říká, že spánek a sny se k dívce jen tak nevrátí. Dívka nejdříve musí trpět, aby se mohla navrátit do normálního života. Musí toužit po muži, do jehož očí pohlédla.

Jízda k milé – František Ladislav Čelakovský

*Slunce za horami,
po dolích se stmívá:
škoda tebe, můj zlatý tatíčku
že tě zem ukrývá.*

*Vstávaje léhaje
na tebe myslívám,
bez žalosti za tvou dobrou duši
k bohu se modlívám.*

*Jedna žalost – žalost
jen mi srdce hněte,
že nevidíš, jaké tu na světě
štěstí pro mě květe.*

*Kdes ty oves síval,
mně zraje pšenička,
z potu tvého mi na každém poli
dost požehnánička.*

*Stodoly mám hojné,
dvory jako bory;
přijde do vás krásná hospodyňka,
dvory, moje dvory!*

*Ji kdybys ty viděl,
můj starý tatíčku,
zveselil bys jako jabloň v sadě
šedivou hlavičku.*

*Aj koni, koníčku,
kdys býval hříbátkem,
nevěděl jsi, že na tobě budu
jezdit za děvčátkem.*

*Slunce za horami,
po dolích se stmívá;
spěchej, koni, za lesíkem domek,*

tam drahá přebývá.“⁷⁹

Zajímavostí je, že první dva verše z první a poslední sloky se shodují a znějí „*Slunce za horami, po dolích se stmívá.*“ V první strofě můžeme počátek považovat za metaforu života, kdy slunce představuje zrození nového života a stmívání naopak konec. Rozdíl je ovšem v pokračování strof. První strofa pokračuje smutně, kdy slunce a stmívání určuje konec života otce, kterého již zem ukrývá. Poslední strofa končí vesele, jelikož lyrický subjekt spěchá za stmívání za svou milou. Můžeme tedy říci, že se jedná o jakousi podobu refrénu. Výstavba básně má trochejskou stopu. Rýmy v básni odpovídají schématu přerývaného rýmu. Vyskytuje se zde přirovnání „*zveselil bys jako jabloň v sadě*“ nebo „*dvory jako bory*“. Nalezneme tu několik zdobnělin, jako například *koničku, hříbátko, děvčátko, lesík, domek* nebo *pšenička*. Lyrickým subjektem básně je mladý muž, jenž se obrací na svého mrtvého otce. Další metaforou mohou být verše „*Kdes ty osev síval, mně zraje pšenička*“, které si můžeme vyložit jako jiný přístup syna k hospodaření. V básni se vyskytuje epizeuxis „*Jedna žalost – žalost*“. Lyrický subjekt, tedy syn, promlouvá ke svému mrtvému otci. Velmi mu chybí a modlí se za něj k Bohu. Na otce myslí, kudy chodí, což vyčteme ve verších „*Vstávaje lehaje na tebe myslívám*“. Synovi je velmi líto, že otec nemůže spatřit jeho nastávající štěstí. Otcí vykládá, že práci dělá sice jinak než on, ale i tak si cení práce, jenž vykonal otec za svého života. Syn též dodává, že se mu v práci daří, a tak si do stavení může přivést nevěstu. Z té by měl jistě otec radost, kdyby žil. Za děvčetem dojíždí na koni, kterého má již od hříbete.

Pokud porovnáme obě básně, na první pohled patrný rozdíl je v osobě lyrického subjektu. V básni *Dívka bdící* se nevyskytuje takové množství básnických prostředků jako v básni *Jízda k milé*. Básně se shodují v motivu Boha, jenž má lyrické subjekty ochránit nebo jim pomoci. Zajímavostí je, že v básni *Jízda k milé* se vyskytuje více zdobnělin než v *Dívce bdící*. Jen v básni psané za ženu se vyskytuje přímá řeč. Přestože jsou obě básně z počátku smutně laděny, tak v *Jízdě k milému* vidíme již radost ze života a lásku k mladé dívce. V *Dívce bdící* žádné optimistické vyhlídky nenalezneme. Dívka si musí svou nešťastnou lásku nejdříve protrpět.

6.1.2 Prezentace ženskosti v díle Jandové/Čelakovského

Žena je v díle autora zobrazována jako křehká bytost, která snadno podlehne citům. Prožívání bolesti a smutku je v básni *Dívka bdící* velmi patrné. Dívka zde trpí,

⁷⁹ ČELAKOVSKÝ, František Ladislav, *Ohlasy písní ruských a písní českých*. Praha: SPN, 1959, s. 90–91.

a ještě trpět bude. Její trápení je trestem za to, že se zamilovala ona, a ne muž. Ženskost v díle Jandové/Čelakovského můžeme přirovnat k charakteristice pojmu krásenky. Od dívky se nežadá nic složitějšího. V podstatě všechny její činnosti vedou ke svatbě. I v druhé básni je nepatrně řečeno, že dívka je křehká a vhodná do domácnosti. Jak již bylo řečeno, obě básně jsou odlišné, přesto zde nalezneme podobnosti v charakteristice žen. Dle mého názoru v tvorbě autora zobrazování ženskosti odpovídá dané době a nenalezneme zde nic, co by společnost šokovalo

6.2 Magdalena Dobromila Rettigová

„Rettigovi měli dvoukariérové manželství, ačkoli nelze věrohodně potvrdit, zda tvorba Magdaleny Dobromily znamenala pro rodinu ekonomický přínos. Každopádně soužití manželů Rettigových bylo v první polovině 19. století atypické, neboť muž připustil, aby jméno jeho ženy proniklo navenek.“⁸⁰

Otec Magdaleny Dobromily Rettigové byl vrchnostenský purkrabí. Většinu času trávila s matkou, která ji naučila brzy číst a psát. Následně se o její výchovu zajímal Eugenius Frank, jenž býval vychovatel u hrabat Kouniců. Výchova malé Magdaleny probíhala v německém jazyce. Brzy přišla o otce. S matkou se nejdříve přestěhovaly do Plzně a následně do Prahy. V Praze se Magdalena seznamovala s kulturním životem. Ve svých dvaceti třech letech se provdala za právníka Jana Aloise Rettiga. Právě manžel přivedl Magdalenu k vlasteneckým názorům a k literatuře. O manželském páru Čelakovský poznamenal: „...Muž a žena prý básní dnem i nocí. To je život k pohledání!“⁸¹ Slova Čelakovského o manželích Rettigových byla spíše zlověstná, poznamenaná.

Svá první díla publikovala Magdalena Dobromila Rettigová v němčině. Věřila, že pokud žena bude dokonale ovládat domácí práce, nebude zde žádný důvod k hněvu manžela. Správnou ženu si představovala jako zbožnou, věrnou, šetrnou i pracovitou. V souvislosti se zbožností Rettigová vydává modlitební knihu určenou pro ženy a dívky *Křesťanka vzývající Boha aneb kniha modlitební pro náboženské pohlaví ženské.*⁸²

⁸⁰ UHROVÁ, Eva, České ženy známé a neznámé. Praha: E. Uhrová, 2008, ISBN 978-80-254-3002-6, s. 165.

⁸¹ Tamtéž, s. 166.

⁸² HENCLOVÁ, Simona, Topzine – čtenářský deník, profily spisovatelů: Magdalena Dobromila Rettigová. Jak připravit dívky na roli hospodyněk. Topzine: CzechNetMedia, 2013 [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://www.topzine.cz/magdalena-dobromila-rettigova-pripravovala-divky-na-rolipeclivych-a-vzornych-hospodynek>

Rettig pracoval jako radní v několika městech. Rodina se často stěhovala. Manželé měli celkem jedenáct dětí, ale dospělého věku se dožily pouze tři. Rettigová začala s hospodyněmi v jednotlivých místech pořádat schůze, na kterých jim říkala, jak pracovat v kuchyni. Například v Přelouči hospodynkám ukázala, jak připravovat kompoty. Rodinný přítel lékař František Koráb přivedl Magdalenu k českému jazyku. Seznámili se v Ústí nad Orlicí, proto můžeme říci, že v tomto městě začala pomalu Magdalena se svou českou tvorbou. Na sezeních s hospodynkami nejen vařila, ale předčítala jim některé české básně. České knihy též ženám půjčovala.⁸³ Rettigovou můžeme označit za první skutečně českou spisovatelku. Nejznámější je pro sepsání svojí kuchařky. Psala ovšem i poezii, divadelní hry a prózu pro dívky.⁸⁴ Jako obrozenecká autorka byla asi jediná, jejíž dílo vycházelo současně jak v českém, tak i v německém jazyce. Jednalo se o dvě díla, sbírku povídek *Chudobičky* (německy *Feldblümchen*) a o *Domáci kuchařku* (německy *Hausköchin*).⁸⁵ Publikaci *Dobrá rada* Magdalena Dobromila Rettigová věnovala slovanským venkovankám. Věřila, že dobré a levné jídlo, které svému muži ženy uvaří, udrží manžela doma a daleko od alkoholu. Je dosti možné, že Magdalena Dobromila Rettigová za své dílo nedostávala honorář, ale pravděpodobně dostávala část peněz z prodaných výtisků. Stejně tak lze předpokládat, že její muž finančně podporoval vydání jejích knih společně s nakladatelem Pospíšilem. Pokud je toto všechno pravda, můžeme považovat Magdalenu Dobromilu Rettigovou za první českou spisovatelku, která si svým úsilím vydělala alespoň malé peníze.⁸⁶ O Rettigové bylo zinscenováno divadelní představení, které se odehrálo na Smetanových dnech. Diváky představení zavedlo do „poklidného a idylického světa M. D. Rettigové a biedermeieru“.⁸⁷

6.2.1 Předmluva k *Domáci kuchařce*

„*Při jídle se nemá mluvit, nikdo se nemá u stolu hněvat, nýbrž má pustit starosti z hlavy.*“⁸⁸

⁸³ VYKOUPIIL, Libor, Magdalénin košíček aneb Dárek malý pro dcery české, in: Host: Měsíčník pro literaturu a čtenáře, ISSN 1211-9938, roč. 26, 2010, č. 1, s. 31.

⁸⁴ OPELÍK, Jiří a kolektiv, Lexikon české literatury 3/II P–Ř. Praha: Academia, 2000, ISBN: 80-200-0708-3.

⁸⁵ JOHANIDES, Josef, Magdalena Dobromila Rettigová. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995, ISBN: 80-901757-2-4, s. 122.

⁸⁶ UHROVÁ, Eva, České ženy známé a neznámé. Praha: E. Uhrová, 2008, ISBN 978-80-254-3002-6, s. 168.

⁸⁷ JIRÁNEK, Bohumil, Vzpomínky na M. D. Rettigovou, in: Plzeňský literární život, ISSN 1213-9890, roč. 2, 2003, č. 5, s. 27.

Pokud Rettigová nenašla vhodné slovo k pojmenování nějaké věci v kuchyni, vymyslela si pro to vlastní pojmenování. Některá slova se uchytila a používáme je i dnes, jen nevíme, že daná terminologie pochází od autorky *Domácí kuchařky*.⁸⁹

Autorka v předmluvě píše, že se nejedná o žádné dokonalé recepty, ale o recepty její babičky a matky. Sama Rettigová shledává pokrmy přijatelnými, pokud se budou dodržovat jí předepsané postupy. V předmluvě z prvnímu vydání *Domácí kuchařky* si Rettigová postěžuje, že doposud není žádná česky psaná kuchařka, která by sloužila dívkám na vesnicích, statcích, zámcích a farách. Po krátkém prohlášení, že kuchařku se rozhodla sepsat již před třemi lety, ale okolnosti dovolují vydání až nyní, přichází část, jak se má žena starat o maso a jak maso, ale i zeleninu skladovat. V neposlední řadě píše, že si přeje, aby se vlastenkám její snažení líbilo. Podepsána pod předmluvou je jako Lena Dobr. Rettigová. Datum pod předmluvou je 30. května 1825 v Rychnově nad Kněžnou.

Rettigová začíná předmluvu k třetímu vydání tím, že kuchařky z druhého vydání již dochází, a proto se rozhodla vydat další. Vidí totiž, že mladé dívky si knihu oblíbily. Můžeme říci, že autorka svou kuchařku směřuje hlavně do rukou mladých českých dívek. Sama Rettigová zde říká, že starým hospodyním nemá za zlé určitou lenost v kuchyni. S tím souvisí i teze zde uvedená „*ač člověk, aby se něčemu, nikdy není příliš stár, a kdo se nesnaží jíti ku předu, počne brzo zpět postupovat.*“ Předmluva k vydání třetímu obsahuje informaci o nových receptech za malý peníz. Čtenářky nazývá krajankami. Doporučuje jim, aby se učily postupně dle kuchařky vařit, jelikož dobré jídlo jim zajistí klidnou domácnost. Autorka doporučuje též dívkám, které v budoucnu k plně nestoupnou, aby se též naučily vařit, protože nikdy neví, kdy se to může hodit. Na konci předmluvy k vydání třetímu je Magdalena Dobromila Rettigová podepsána jako spisovatelka. Datum pod předmluvou je 31. ledna 1836 v Litomyšli.

Následuje předmluva k vydání čtvrtému, která je započata informací o naprostém vyprodání předešlého vydání. Autorka zde neopomene připomenout, že připadala další nové recepty. Píše zde o tom, že i v jídle a stolování panují módní trendy. Byl to zřejmý důvod k doplnění nových pokrmů do kuchařky. Rettigová doufá,

⁸⁸ HENCLOVÁ, Simona, Topzine – čtenářský deník, profily spisovatelů: Magdalena Dobromila Rettigová. Jak připravit dívky na roli hospodyněk. Topzine: CzechNetMedia, 2013 [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://www.topzine.cz/magdalena-dobromila-rettigova-pripravovala-divky-na-rolipeclivych-a-vzornych-hospodynek>

⁸⁹ UHROVÁ, Eva, České ženy známé a neznámé. Praha: E. Uhrová, 2008, ISBN 978-80-254-3002-6, s. 168.

že se novými recepty zavděčí i „vybíráčkům“. Jako důkaz úspěchu své Domácí kuchařky zde Rettigová dokládá, že se hojně překládá slovo od slova do německého jazyka. Informaci má potvrzenou od paní Waltburgy Šifflerové z Litoměřic. Následuje doporučení pro mladé hospodyňky, aby si přečetly předmluvu k vydání prvnímu pro poučení. Recept si musí každá dívka přečíst podrobně, pokud tak neudělá, mohlo by tak celé její snažení pozbýt užitku. Předmluva k vydání čtvrtému je stejně jako předmluva k předchozímu vydání podepsána jako spisovatelka. Datace předmluvy je 31. prosince 1843 též v Litomyšli.

Vydání z roku 1857, které bylo využito jako zdroj pro rozbor díla, je doplněno o další předmluvu. Autorem již není samotná autorka kuchařky, ale nakladatel Jan Pospíšil. Píše zde o dopise od paní Magdaleny Dobromily Rettigové, která si nebyla jistá, zda má stále psát. Nevěděla, zda jsou její texty společnosti prospěšné. Žádá tedy o radu svého přítele a nakladatele. Byla odhodlána nadosmrti odložit pero, kdyby již svou tvorbou neprospívala společnosti. Jan Pospíšil paní Rettigové navrhl sepsat kuchařku. Jak již víme, nápad to byl velmi dobrý. Nakladatel dodává, že sedmé vydání je doplněno o nové recepty. Autorkou nových receptů je například jeho dcera Antonie Dušánková.⁹⁰

6.2.2 Arnošt a Bělínka

Romantická novela o Arnoštovi a Bělince jistě dojala spousty mladých dívek nejen devatenáctého století. Hlavními hrdiny, jak už název napovídá, jsou Arnošt a Bělínka. Arnošt je mladým šlechticem, ovšem Bělínka pochází z chudých poměrů. Přesto se do sebe oba zamilují. Bělínka nejdříve jejich vztah odmítá, právě kvůli rozdílným sociálním poměrům. Arnošt však nechává vybudovat krásnou zahrádku v lese, na místě, kde Bělince poprvé vyznává lásku. Na místo se jednoho dne přichází podívat Bělínka, zároveň je tam i Arnošt, a jejich láska se tak rozhoří naplno. Arnošt ovšem musí Bělínku opustit, ještě před odjezdem dochází k naplnění lásky mladých milenců. Arnošt odjíždí na pohřeb strýce, stává se tak knížetem. Strýc měl schovanku Anežku, do které se Arnošt zamiluje a úplně zapomene na Bělínku. Manželství Arnošta a Anežky je též uvedeno jako poslední přání strýce. Zároveň slouží jako jakási podmínka dědictví a rozhodnutí o životech obou mladých lidí. V den svatby Arnošta a Anežky do města přichází Bělínka. Nejdříve je z celé situace zmatena. Ovšem v kostele

⁹⁰ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, Domácí kuchařka aneb Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem vaří, pečou a zadělávají: jak se tabule nejnovějším způsobem pokrývají; kromě mnohých jiných užitečných, w domácnosti newyhnutelně potřebných věcí. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1857, s. 3–10.

pochopí a říká: *Ach běda mně! Ach běda jemu! Již jsem přišla pozdě!*“ Následně omdlévá ona i Arnošt. Bělínka se vrací domů, kam za ní přijíždí sluha Arnoštův s podmínkami opuštění vesnice, ale i velkorysou odměnou. Bělínka však nepřijímá ani jedno. Stesk ji dovede až k sebevraždě, utopí se. Arnošt upadá do stavů otupělosti. Anežka a Arnošt se stěhují na panství ke vsi odkud pocházela Bělínka. Arnošt je stále více nešťastný a velmi ho zasáhne, když se dozvídá o Bělinčině sebevraždě. Sám Arnošt je oslaben během bouře na zahradě v lese, kterou nechal vybudovat jako symbol lásky k Bělince. Umírá na panství, ale ještě stihne Anežce říci pravdu. Anežka následně odchází do kláštera, kde ovšem též v mladém věku umírá.

Příběh jistě mladým dívkám dával naději na opravdovou lásku. Nebo naději na lepší časy v manželství. Přestože příběh končí špatně, je zde patrné silné pouto mezi Arnoštem a Bělinkou. Nesmíme opomenout lásku, kterou chovala Anežka k Arnoštovi. Paní Magdalena novelou chtěla poukázat na porušení přísah. Bělínka poruší přísahu cnosti, kterou dala matce na smrtelné posteli. Arnošt porušuje své přísahy dané Bělince. Bělínka může být dobovými kontexty brána jako „poběhlice“, přestože její činy motivuje láska. Ženy vždy toužily po lásce, ovšem s pochopením společnosti to bylo někdy složitější. Vidíme to i v příběhu, kdy Bělínku následně obyvatelé vesnice odsuzují za její činy. Když se po sebevraždě dozvídají celé pozadí milostného vztahu mezi Bělinkou a Arnoštem, jsou ovšem na straně mladé bezmocné dívky svedené mladým šlechticem. Svůj postoj k Arnoštovi ukazují vesničané při jeho příjezdu na vesnické sídlo.

Příběh dle svého obsahu a způsobu napsání sloužil převážně ženskému publiku. V díle je užito velké množství zdobnělin, ostatně jak už plyne ze samotného názvu. Dalšími zdobnělinami jsou například *místečko*, *lístky*, *slavička* nebo *brzičko*. Zajímavé je, jak zde Rettigová popisuje sexuální akt. Vše je vlastně napsáno tak, aby to nikoho nepohoršilo. „*I rozmlouvali, jak budou svůj budoucí život pospolu trávit, přičemž Arnošt Bělínku pořád blíže k srdci tiskl; a ona zapomenouc sama sebe a vše kolem, zapomenouc i na přísahu, kterou byla umírající máteři složila, cítila jen lásku k němu. A strážný anděl panenské cnosti odstoupil od ní, zakryl tváři své a spěchal do hustin háje...*“ Celý akt je ve skutečnosti opsán a nic není konkrétně psáno. Později se dozvídáme o tom, že Bělínka je těhotná. Pro mnohé mohlo být dílo na svou dobu pobuřující, ale též poučné pro mladé dívky. Celá novela je koncipována jako čtivo pro mladé čtenářky, a proto můžeme morální úpadek Bělinky považovat za výchovné varování pro ostatní dívky. Novelu napsala Rettigová v češtině a v celém díle se

nevyskytuje žádný německý výraz. Pro dnešního čtenáře může být zajímavý velký počet přechodníků a též sociální poměry.⁹¹

6.2.3 Presentace ženskosti v díle Rettigové

Uvedená díla od Rettigové jsou naprosto odlišná. Autorka však do obou děl zapracovala výchovné informace. V *Domácí kuchařce* se snaží dívky vychovávat jako řádné hospodyňky, manželky, v neposlední řadě též vlastenky. Jelikož jsou její kuchařky psány česky, zasloužily se o rozvoj češtiny mezi ženy v domácnosti. Novela Arnošt a Bělínka dívky vychovává upozorněními na poklesky hlavních hrdinů. V předmluvách ke kuchařkám nenalezneme nic, co by nás šokovalo. Zároveň můžeme říci, že *Domácí kuchařka* mohla sloužit jako vzdělávací materiál pro krásenky. Naproti tomu postava Bělínky mohla být značně kontroverzní. Svými činy neodpovídala tehdejšímu ideálu mladé dívky, a tím si zasluhovala i opovržení, přestože ne vše bylo její chybou. V obou dílech je tedy prezentace ženy odlišná. Každý z pohledů na tehdejší ženy nám pomůže pochopit společnost 19. století.

6.3 Bohuslava Rajska

Občanské jméno autorky Bohuslavy Rajske znělo Antonie Reisová. Rodiče spisovatelky pocházeli z Německa. Otec v Čechách našel zaměstnání jako arcibiskupský šichtmistr v Rožmitále. Její matka Marie pocházela ze šlechtického rodu Bachfenů z Echu. Nejsou přesně známy důvody jejího přesídlení do Čech. Je ovšem patrné, že utekla od rodiny do Čech za svým dlouholetým přítelem. Mladá Marie cestovala v době napoleonských válek sama v kočáře a bez dokladů. Ihned po příjezdu Marie do Prahy byl pár oddán. Svatby se účastnil bratr Marie Abund. Manželům se postupně narodily tři dcery, Johanna, Karolina a Antonie. Otec rodiny ovšem krátce po přestěhování do Prahy roku 1822 umírá.⁹² Mladá Antonie se naučila číst a psát díky svému švagrovi. Jednalo se o manžela sestry Johanny a nebyl jím nikdo jiný než Josef Frič, kterého najal Antoniin otec, aby se jeho dvě starší dcery naučily českému jazyku a literatuře. Říká se, že Antonie se natolik položila do čtení, až jí to muselo býti ze zdravotních důvodů zakázáno. Švagři Antonie na ní měli velký vliv. Manželem sestry Karoliny se stal Václav Staněk, který u Antonie vzbudil zájem o přírodu.⁹³ Antonie se do poslední chvíle starala o svou matku. Doprovázela ji na různé ozdravné kúry. Matka

⁹¹ RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, Arnošt a Bělínka. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1863.

⁹² RAAB, Inge, Antonie Reis – Bohuslava Rajska-Čelakovská (1817–1852). Münster: LIT Verlag, 2007, ISBN: 978-3-8258-0141-0.

⁹³ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 21. Praha: J. Otto, 1904.

ji zemřela v náručí 26. prosince 1836. Dívce v době smrti matky bylo pouhých devatenáct let. Přestěhovala se tak k sestře Karolině a jejímu muži Václavu Staňkovi. Naproti Staňkovým bydleli i Fričovi. Tak se Antonie dostala do centra obrozeneckého dění.⁹⁴ Hrála též určitou roli v životě svých neterí a synovců. Díky nim si Antonie procvičovala a zlepšovala své vychovatelské dovednosti. Důležitým mužem v jejím životě byl jistě i Karel Amerling, jenž se stal Antoniiným učitelem. Dokonce jí nabídl místo ředitelky v dívčím ústavu. Ovlivnil ji též Samoslav Hroboň. U všech mužů z okolí Antonie je patrná velká míra vlasteneckého cítění. Byla jednou z prvních žen, které složily učitelské zkoušky. Roku 1844 Antonie podává žádost ke zřízení výchovného ústavu dívčího.

Stejný rok ve Vratislavi umírá manželka Františka Ladislava Čelakovského Marie. Na manželku Čelakovského se vzpomínalo ve velkém. K její památce Antonie napsala báseň *Památce Marii Čelakovské*. Báseň vyšla pod pseudonymem Bohuslava Rajska v časopise *Květy* dne 14. května.⁹⁵ Na Čelakovského báseň velice zapůsobila. Napsal o ní v dopise příteli Staňkovi. „*Báseň, která památce mé předobré choti od ... slavy byla věnována, jsem s pohnutým a velice potěšeným srdcem četl a četl...*“⁹⁶ S autorkou básně své o zesnulé manželce se setkává Čelakovský ještě v létě roku 1844, kdy se synem Ladislavem pobývá v Praze. S Antonií se seznamuje ve společnosti Staňka a Friče. Čelakovský si myslel, že Antoniiny vychovatelské schopnosti by mohly být výhodou pro výchovu jeho čtyř dětí. Přesto zde vyšly najevo jeho jisté pochybnosti. Antonie patřila mezi krásné mladé dívky a byla opěvována zástupy mužů. Čelakovskému se a oblíbenost Antonie u mužů nezamlouvala a stěžovala jeho rozhodování. O Antonii prohlásil: „*Doufaje v ní nabýti výbornou opět choť – vychovatelkyni výtečnou osiřelých svých čtyř dítek ucházel se odhodlaně o její ruku.*“ Antonie si též nebyla jistá jejich vztahem pro, ni byl nejdůležitější její ústav. V životě Antonie navíc stále figuroval jiný muž. Jednalo se o Slováka Hroboně. Nakonec u Antonie vyhrál spíše rozum než láska a za manžela si vybrala Čelakovského. K jejímu rozhodnutí pomohla i Božena Němcová.⁹⁷ Svatba se konala na počátku dubna roku

⁹⁴ RAAB, Inge, Antonie Reis – Bohuslava Rajska-Čelakovská (1817–1852). Münster: LIT Verlag, 2007, ISBN: 978-3-8258-0141-0.

⁹⁵ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 21. Praha: J. Otto, 1904.

⁹⁶ ŘEZNÍČEK, Václav, František Ladislav Čelakovský. Praha: Václav Řezníček, 1899, s. 114–120.

⁹⁷ Tamtéž.

1845. Manželé měli dva společné syny, Jaromíra a Bohuslava. Krátce po návratu do Prahy v roce 1852 Antonie umírá.⁹⁸

Čelakovský uznával jako básnířku a spisovatelku Magdalenu Dobromilu Rettigovou. Když se ovšem oženil s Bohuslavou Rajskou jeho vstřícný postoj k ženám básnířkám (autorkám) v pozici manžela jedné z nich neměl už nic společného s tolerantním přístupem Rettiga. Čelakovský měl pro svou novou manželku jedinou roli, a to roli matky jeho všech dětí. Pokud porovnáme oba manžely, tak Rettig vychází jako ten moderně smýšlející, kdežto Čelakovský jako muž, který nechce rušit zaběhlé pořádky.⁹⁹

6.3.1 Památce Marie Čelakovské

Ach tam v kraji cizím, v lůžko chladné
sklesla růže naší dědiny;
ozdob a to naší krajiny
záhy odkvetla co kvítko vlnadné.

Krutě uchvátila půda cizí
drahou dceru matky Čechie!
Plačte pro ni, dcery Slavie!
svému Slavíku, ach, Růže mizí!

Jevilyť se nám v ní svaté ctnosti,
krása božská v rouše zemšťanů,
již bůh seslal v luhy Slovanů,
by nám odestřel obraz spanilosti.

Jenom pro vlast naši měla žítí
cizí vítr zlomil květinku;
dítkám vyrval z loktů matinku,
mající jim svatým strážcem býti!

Nyní bytuje zas v první vlasti,
tam, kde věčná Vesna panuje,
kde bůh v záři věčné trůnuje
tam již neucítí žal ni strasti!

My však hořem k robu vzdálenému,
v nějžto sklesla schránka duše Tvé,
vřelé posíláme slzy své,
ukanulé citu upřímnému.

Až z těch slzí zkvětou nezabudky,
budou svědčit krajům vzdáleným,
že je svatá dcera Sláviným

⁹⁸ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 21. Praha: J. Otto, 1904.

⁹⁹ UHROVÁ, Eva, České ženy známé a neznámé. Praha: E. Uhrová, 2008, ISBN 978-80-254-3002-6, s. 166.

upomínka na vše krásné skutky!¹⁰⁰

Marie Čelakovská je v básni popisována jako růže naší dědiny, která umírá někde v cizí zemi. Čelakovská umírá ve Vratislavi. Cizí krajina je tu popisována jako něco špatného, co zlomilo silnou českou vlastenku. Bohuslava Rajská o Čelakovské píše jako o ženě, která má svaté přednosti. V básni se prolínají vlastenecké motivy s motivy náboženskými. Vlasteneckými motivy se autorka zaměřuje hlavně na ženy a dívky české. Je to kvůli jisté idealizaci Marie Čelakovské jakožto vzorné manželky vlastence a zároveň matky vychovávající novou generaci. Náboženské motivy se zde obracejí hlavně na posmrtný život. Rajská píše o návratu do první vlasti, kde vládne věčná Vesna i Bůh. Dozvídáme se též o posílání smutku jako slz do Vratislavy. Doufá, že žalu pomůže k rozkvětu květin na hrobě Čelakovské a zároveň k jeho označení jako hrobu české vlastenky.

6.3.2 *Naděje v jaro*

Když se krásné jaro blíží
a led dechem rozehřeje,
budí kol se život svěží,
velká kvete – naděje.¹⁰¹

Další báseň Bohuslavy Rajské *Naděje v jaro* má jen jednu strofu, přesto má velký význam. V básni propojuje autorka změnu ročního období s životní nadějí. Nalezneme zde personifikaci, která je přiřazena jaru a jeho schopnostem rozehrát led. Autorka využívá metaforu *velká kvete naděje*. Celkové poselství básně směřuje k naději na něco nového. Každý adresát básně buduje svou představu naděje jinak, každý doufá a očekává od života něco jiného.

6.3.3 *Ze zimy k jaru*

Vltavu jak jarou jímá
Do pout zima otrockých,
Ona v dlouhém spánku dřímá
Mocí nevědoma svých:

Tak i naše v spánku dlouhém
Jindy duše dřímaly,
Předsudky v svém lesku pouhém
Do vazeb nás jímaly.

Když se ale jaro blíží,
A led dechem rozehřeje,

¹⁰⁰ ŘEZNIČEK, Václav, František Ladislav Čelakovský. Praha: Václav Řezníček, 1899, s. 114–115.

¹⁰¹ VOROVKA, Karel, Květnice mládeže československé – antologie básnická pro mládež. Praha: Rohlíček a Sievers, 1871, s. 19.

Budí kol se život svíží,
Velká kvete naděje

Tak i svatý oheň lásky
Duše naše opojil,
Vazbou jedné pevné pásky
V potěšný nás věnec svil.

Nuže vzhůru, sestry drahé,
Věrně jedna k druhé stůj:
Vědomí by zrostlo blahé:
Vlasti síly obětuj!¹⁰²

Báseň *Ze zimy k jaru* můžeme považovat za rozšířenou podobu básně *Naděje v jaro*. Za rozšíření v původní verzi ji lze považovat nejen z hlediska rozsahu a délky, ale hlavně se zde v širším kontextu objasní slovo naděje. Je více rozepsána přeměna zimy v jaro, která zároveň slouží jako metafora k probouzení české společnosti. Dobové sociální poměry odráží rovněž motiv Vltavy spící pod ledem. Společnost, která dlouho spala se nyní pomalu probouzí ke svému prozření. Hlavně je to patrné v následujících verších *Tak i naše v spánku dlouhém/ Jindy duše dřímaly*. Rajská píše také o tom, že společnost sužují předsudky, k čemuž odkazuje poslední strofa, kde autorka vyzývá další ženy a dívky k činnosti. Svázání předsudky bude souviset se společenskou problematikou 19. století a jejím pojetím role ženy ve společnosti.

6.3.4 Presentace ženskosti v díle Rajské

Rajská ve svých básních opěvuje nejen ženy, ale též změnu. V básni věnované památce Marie Čelakovské je jasně zřetelný její obdiv k této ženě a všemu co, představovala, přestože se obě velice odlišovaly. Opěvuje se zde nejen důležitá role vlastenky, ale také role matky. V dalších dvou básních je patrná touha po změně a naději, které autorka srovnává se změnami ročního období. Změnu tak pravděpodobně brala jako samozřejmost, která se musí dříve nebo později objevit a konkrétně ji Rajská viděla ve větším zapojení žen ve společnosti. Pomocí básní autorka upevňuje názory, které jsou podle ní ve společnosti nepostradatelné.

¹⁰² RAJSKÁ, Bohuslava, *Od zimy k jaru*, in: *Pomněnky na rok 1843*.

6.4 Marie Čacká

Vlastní jméno autorky znělo Františka Bohunka Svobodová. Byla dcerou Františka Jana Svobody, který se angažoval ve vlasteneckém hnutí též jako spisovatel.¹⁰³ Otec Františky učil na akademickém gymnáziu v Praze. Františka tak vyrůstala ve vlastenecké společnosti. Vzdělání dostala ve vlasteneckých kruzích. Navštěvovala sebevzdělávací kroužek vlastenek vedený Bohuslavou Rajskou a byla posluchačkou přednášek Amerlinga. Kolem roku 1839 začala Františka užívat vlastenecké jméno Božislava. Kromě vzdělávání vlastního se počátkem 40. let začala věnovat vyučování dívek v Praze.¹⁰⁴

Pod pseudonymem Marie Čacká vycházely drobné básně od roku 1838. Básně autorky do časopiseckých redakcí předával Josef Bojislav Pichl, za kterého se autorka následně provdala. Oba vytvořily dojem, že se jedná o mladou autorku pocházející z vesnice v Podbrdsku. Mystifikace o básnířce z lidu vyhovovalo vlastenecké společnosti, která toužila po ženě spisovatelce pocházející z prostého prostředí. Čacká byla vlasteneckou společností uznávána jako nejlepší básnířka. Její básně vycházely v časopisech, jako byla *Česká včela* nebo *Květy*. Přizvána byla též k *almanachům České besedy* a *Pomněnky*. Tvorbu Čacké si natolik oblíbila vlastenecká společnost, že některé básně zhudebnil František Škroup. Františka nevydávala básně pouze pod pseudonymem Marie Čacká, ale též vydávala pod jménem Bohunka nebo Božislava Svobodová. Kromě psaní poezie se věnovala překládání z francouzštiny. Vrchol mystifikačního snažení Františky i Pichla nastal, když časopis *Květy* v roce 1844 zveřejnil informace o smrti Marie Čacké. Na zprávu o smrti největší básnířky vlastenecká společnost okamžitě reagovala. Někteří posmrtně hodnotili její dílo a někteří o ní psali básně. Zveřejnění zpráv o smrti Čacké pravděpodobně souvisí se svatbou obou aktérů mystifikace v roce 1845. S manželem během společného života žila Františka na několika místech, ale vždy kolem sebe soustřeďovala měšťanské dívky a učila je francouzštině i vlasteneckému smýšlení. Mystifikace manželů o básnířce z lidu byla odhalena v roce 1846 a způsobila ztrátu sympatií k autorce. Přesto v roce 1857 vyšel soubor jejich básní pod názvem *Písně*.¹⁰⁵

¹⁰³ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 19. Praha: J. Otto, 1902.

¹⁰⁴ DVOŘÁK, Karel, VODIČKA, Felix, Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození. Praha: ČSAV, 1960, s. 605–606.

¹⁰⁵ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla a kolektiv, Biografický slovník českých zemí Č–Čerma. Praha: Libri, 2008, ISBN: 978-80-7277-367-1, s. 506.

6.4.1 Dívky naše české

Dívky naše české,
jak jsou ony hezké!
Kdo se na ně jen podívá,
zří divy nebeské.

Samo oko Páně
rádo hledí na ně,
celé houfy andělíčků
chodí po jich straně.

A kdyby ty hezké
naše dívky české
s celou duší české byly,
byly by nebeské!¹⁰⁶

Autorka v básni pje ódy na krásu českých dívek. Přirovnává jejich krásu k nebeským divům. Náboženské motivy se opakují několikrát. V básni se píše o oku Páně, které hledí na české dívky. Stejně tak na ně dohlíží nespočet andělů. V poslední strofě je psáno, že kdyby byly české dívky celou svou duší opravdu české, rovnaly by se něčemu nebeskému. Ač se to na první pohled nezdá, báseň je ve vlasteneckém duchu. Nepřímo se snaží ovlivnit dívky, aby se více nejmaly o vlasteneckou otázku, protože jim to přidá na morální hodnotě.

6.4.2 Vesele skřivánek

Vesele skřivánek
Nad osením pje,
A tam nad potůčkem
Fijalka se směje.

Ona se milostně
K němu dolů shýbá,
A on ji uchopí,
Miluje a líbá

Nese ji v objetí,
Dále s ní putuje,
Že již u nás jaro,
Krajinou zvěstuje.¹⁰⁷

¹⁰⁶ ČACKÁ, Marie, *Písň Marie Čacké*, Praha: Kateřina Jeřábková, 1857, s. 11–12.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 3–4.

Báseň je přírodně laděná. Dozvídáme se, že již přichází jaro „že již u nás jaro“. V básni nalezneme zdobně jako skřivánek nebo potůček. Skřivánek zahlédne fialku a následně s ní letí krajinou, aby oznámil přicházející jaro. Jeho radost ze shledání je přirovnávána k milostnému vztahu *miluje a libá*. Jarní tematikou se báseň podobá zmíněným textům Bohuslavy Rajské. Při porovnání básní obou autorek můžeme konstatovat, že pro obě jaro představuje něco nového a důležitého, a je metaforou pro probouzející se českou společnost, kterou obě autorky vítají.

6.4.3 Naše česká země milá

Naše česká země milá
To je pravý ráj,
Já bych za ni nezměnila
Žádný světa kraj.

Po hájíně slavík pje,
Růži chová sad,
A s lip květných mile chvěje
Po rovině chlad.

V srdci českém věčně jasno,
Čistá v těle krev,
Kolem pilno, všude hlasno,
Dívky samý zpěv.

Kolkol vlasti skalné hory
Hradby dělají,
A cizotě v našem bory
Vanout nedají.

Naše česká země milá
Není-li to ráj;
Já bych za ni nezměnila
Žádný světa kraj.¹⁰⁸

V básni nalezneme vlastenecké smýšlení a lásku k rodné zemi. Dozvídáme se, že česká země je pravý ráj a autorka by ji za jiný kraj na světě nevyměnila, což je zdůrazněno prostřednictvím opakování dvojice shodných veršů v úvodní a závěrečné sloce. Dočteme se, že srdce česká jsou vždy jasná, což lze chápat jako metaforu k dobrým vlastnostem Čechů. Báseň nám říká, že jsou v českých zemích lidé pilní, veselí a dívky si rády zpívají. Navozuje to příjemnou a veselou atmosféru, která nám vykouzlí úsměv na tváři. Dále se dočítáme o horách jakožto ochráncích na hranicích před cizím okolím. Presentace ženskosti v díle Čacké

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 5–6.

6.4.4 Presentace ženskosti v díle Čacké

Dívky a ženy jsou v díle Čacké prezentovány jako osoby krásné a veselé plné lásky a naděje. Někdy ovšem mají své chyby, na kterých ale mohou zapracovat. K dokonalosti dívkám chybí jen zájem o vlast a český jazyk. Pokud se vlastenectví stane součástí jejich života, budou hodny srovnávání s nadpozemskými jevy, protože dle společenských měřítek dosáhly dokonalosti. Presentace ženskosti u Čacké nejde přímo proti tehdejšímu společenským hodnotám, ale svou tvorbou se rovněž snaží přivést ženy a dívky do vlastenecké společnosti.

6.5 Božena Němcová

Božena Němcová narodila se pod jménem Barbora Panklová ve Vídni jako dcera rakouského Němce a české služky. Dětství prožila v Ratibořicích. Její školní vzdělání bylo minimální. S literaturou se poprvé seznámila, když byla na výchově u úřednické rodiny. V dětství na ni velice zapůsobila osobnost její babičky Magdalény Novotné, ale také dobrá znalost života šlechty. Její rodiče totiž pracovali pro kněžnu Zaháňskou, která následně povolila Barunce přístup do zámecké knihovny.

Byla provdána za o patnáct let staršího muže, který byl finančním úředníkem. Manželství neodpovídalo snům a nadějím mladé dívky. Kvůli manželově práci si často stěhovali. Když žili v Praze, Němcová se dostala do společnosti vlastenců, kde konečně mohla naplnit své touhy po duševním vyžití. Oba manželé byli politicky aktivní i za revoluce. Nevyhnuli se tak ani policejnímu dohledu. Manželé žili nějaký čas dokonce od sebe. Bylo to v době, kdy byl Josef Němec přeložen do Uher a Božena s dětmi zůstala v Praze. Rodina byla často ve velké nouzi, protože Božena rodinu živila z malých literárních honorářů a případných příležitostných podpor.¹⁰⁹ Nakonec došlo k celkovému rozchodu manželství, a proto se Božena přestěhovala do Litomyšle, kde hodlala pracovat. Její zdravotní stav jí ovšem práci již úplně nedovoloval.¹¹⁰

Do literárního prostředí vstoupila básněmi, které se ale nijak neliší od tehdejšího průměru. Přátelé na Boženě obdivovali její vypravěčské nadání, které se následně projevilo v tvorbě. Z pera Němcová máme nespočet pohádek. Při tvorbě jí nešlo tak úplně o dokumentární záznam, ale spíše o umělecké zpracování. Němcová v pohádkách jasně vymezila ideu o absolutní spravedlnosti, kdy vítězí dobro a láska. Od roku 1845 přispívala též do časopisů, pro které vytvářela „dopisový seriál“ *Obrazy z okolí*

¹⁰⁹ OPELÍK, Jiří a kolektiv, Lexikon české literatury 3/I M–O. Praha: Academia, 2000, ISBN: 80-200-0708-3, s. 474–484.

¹¹⁰ OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 18. Praha: J. Otto, 1902.

domažlického. Následně pokračovala s články i z jiných oblastí. Posledních deset let života věnovala autorka tvorbě povídek. Její povídky mají jednoduchou zápletku, která povětšinou slouží ke konfrontaci postav. Hlavními hrdiny povídek bývají prostí a dobří lidé. Povídky zpracovány v podstatě jako obrazy ze života. Řeší v nich otázky výchovy, náboženství, tradic, ale i ženskou otázku. Nejznámějším dílem je *Babička*, kterou napsala v období své největší tvůrčí aktivity. Celé dílo je inspirováno osobností autorčiny babičky a prostředím, kde jako malé vyrůstala.¹¹¹

6.5.1 Baruška

Jedná se o krátkou povídku, ve které je hlavní hrdinkou mladá dívka. Baruška vyrůstá na vsi jako dcera bohatého statkáře. Do jejího života ovšem přijde změna, když se otec rozhodne, aby Baruška vykonala roční službu u příbuzných ve městě. Příbuzní ani ostatní služebné v domě se k ní nechovají hezky. Baruška není zvyklá na takové chování, protože na vsi ji měli vždy všichni v oblibě. Ve městě se Baruška ocitá v podstatě proti své vůli a její pobyt je spojen s velkým utrpením a spoustou prolitých slz. V díle je jasně patrný rozdíl mezi osobností Barušky a paní Slavičkové. Jako mladá a nezkušená dívka si Baruška v některých situacích neví rady. Netuší, jak se má chovat v měšťanské společnosti. Často vidíme, že ji svazují její vlastní morální hodnoty. Oproti osobnosti paní Slavičkové je Baruška počestná, přívětivá, pilná a pokorná mladá děvče. Naopak paní Slavičková, která ví o společenském chování vše, postrádá Barušky morální hodnoty. Pod slupkou spořádané měšťanky ovšem nenalezneme nic přívětivého. O paní Slavičkové můžeme říci, že je to zlá žena postrádající morální hodnoty.

Nedaleko domu, kde slouží Baruška, však službu vykonává dívka pocházející ze stejné vsi. Od Kačenky dostává Baruška radu, aby si našla nějakou mužskou společnost. Vše by mělo zůstat v té největší počestnosti. Baruška se jako mladá nezkušená děvče nechává vést jejími radami, i když se jí něco nepozdává, raději mlčí, popřípadě si to nechá vysvětlit za pomoci malých lží. Sblíží se mladým malířem, který bude příčinou jejího utrpení. Když Kačenka rozdává Barušce rady, tak si neuvědomuje, že to co funguje u jedné, nemusí být prospěšné pro druhou. Své rady následně lituje a vyčítá si, že Barušce zle poradila.

Hned na druhé schůzce malíř Vojtěch zavede nic netušící Barušku do nevěstince. Bohužel přijdou strážci zákona a Baruška je jimi pokládána za nevěstku a

¹¹¹ HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmir, PEŠAT, Zdeněk, Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století. Praha: Československý spisovatel, 1982, s. 186–190

chtějí ji zatknout. Přestože Vojtěch se snaží svou vinu napravit a postaví se před četníky s nožem, aby Barušku ochránil, jeho snaha nevyjde a Baruška je na útěku zadržena. Musí přečkat noc na stanici. Druhý den ráno ji po výsledku propouští a uznávají její nevinu. Bohužel na to nikdo z města nedbá a hned si na ni ukazují prstem. Baruška se tak odhodlá k činu a chce se utopit. Naštěstí je zachráněna a do života jí vstupuje anděl strážný v podobě paní Milinské. Pomáhá Barušce s nápravou jejího života, ale též s uzdravením z nemoci. Paní Milinská je zde znázorněna jako obětavá a laskavá žena. Její osobnost je plná mateřské lásky k cizímu děvčeti. Baruška se s Vojtěchem zasnoubí. Než dojde k svatbě, pojí je pouze písemná korespondence. Dopisy od Vojtěcha jsou plné lásky k Barušce. Přesto v jeho dopisech nalezneme náznaky, z kterých je patné, že hodlá svou milou vychovávat. V jednom z dopisů se dočteme, že *vytříbí to zlato a vyleští ty drahé kameny a následně bude jeho chloubou*. Je patné, že přes veškerou lásku, kterou chová k Barušce, se zde vyskytuje potřeba si dívku vychovat k obrazu svému. Vojtěch Barušce píše, že se budou též učit a zdokonalovat se společně. Vojtěch se ocitá ve vězení za to, jak Barušku bránil. Mezitím se mladá dívka navrácí do rodné vsi. Otec jí pomalu odpouští a zároveň si zvyká na to, jakého bude mít zetě. Vše naštěstí dobře dopadne. Vojtěch je propuštěn z vězení. Na vsi se koná velká veselka mladého páru. Manželé spolu následně odjíždějí do Říma. Ve společnosti je Baruška považována za váženou. Bohužel ne u lidí, kteří považují služky za někoho podřadného.

Povídka nám dává nahlédnout do života mladé vesnické dívky, která je velmi nezkušená a spoléhá se na rady ostatních. Považuje ostatní za vzdělanější a obratnější v jejich životních rolích, než je ona sama. Shodou náhod a nešťastných událostí se v jejím životě dějí nepěkné věci. Baruška se naštěstí ocitá v rukou dobré ženy, která ji život pomáhá dát do pořádku. Osobnost Barušky se pomalu odpoutává od pojmu krásenka. Baruška není znázorněna jen jako krásná dívka, ale již má nějaké vlastní morální hodnoty. Přesto se v díle dočítáme o potřebě snoubence si dívku vychovat k obrazu svému. Nastal zde již posun od charakteristiky a vlastností krásenky. Posun však stále není pro muže dostatečný. Tudiž považují za důležité si svůj diamat zbrousit dle svého vlastního uvážení.

Dílo mohlo sloužit jako ukázka toho, že není vždy dobré vesnické dívky posílat do města. Jelikož město na ně nemusí mít dobrý vliv. Povídku můžeme brát též jako poučení, že i ve špatných životních situacích lze nalézt východisko. V povídce vidíme, jak moc o životě mladých děvčat rozhodovali jejich rodiče. Velkou roli hrálo také mínění

společnosti a bylo vlastně jedno, zda má dívka pravdu nebo ne. Čtenářům by měla povídka zdůraznit, že je důležité ptát se na názory lidí dřív, než jim svým rozhodnutím změníme život bez jejich vědomí a souhlasu.¹¹²

6.5.2 Chyže pod horami

Děj povídky se odehrává v prostředí bohatého statku na Slovensku. Jednoho dne na statek zabloudí mladý muž pocházející z Čech, který byl nedaleko na návštěvě u svého strýce. Obyvatelé statku ho mezi sebou vřele přivítají. Jméno muže zní Bohuš Sokol. S rodinou statkáře prožije pálení ohňů o svatojánské noci i výlet na horskou salaš. Při všech činnostech jeho oči ovšem spočinou na statkářově vnučce Katušce. Mezi oběma vzplane opravdová láska. Bohuš ovšem pochází ze šlechtických poměrů, Katuška je naopak prosté děvče. Když se v Praze dozvídají o jeho zasnoubení se Slovenkou, hledají různé důvody, proč se tomu tak stalo. Katuška je ihned považována za cikánku, protože nikdo jiný na Slovensku nežije. Pražskou společnost uklidní, když se dozvídají o nehodě, při které Bohušův strýc nešťastnou náhodou zastřelil otce Katušky. Vidí v tom odčinění viny, které cítil Bohuš.

Mladá dívka pražské společnosti slouží jako zdroj pomluv. Ve skutečnosti je Katuška naprosto normální veselá mladá děvče, které si toho během svého života muselo prožít mnoho, vyrůstala totiž bez obou rodičů. Otec byl nešťastnou náhodou zastřelen při lovu na medvěda a matka následně umřela žalem. Katuška nijak svým chováním nevyčnívá nad ostatními vrstevnicemi. Dívka však úplně neodpovídá charakteristice pojmu krásenka. Jelikož Katuška vyrůstá na statku svých prarodičů je velmi napojena na okolní přírodu a dění. Nad vrstevnicemi vyniká svou krásou, o které ani sama neví, dokud neuvidí svůj namalovaný obrázek od Bohuše. Sama se na obrázku ani nepoznává. Myslí si, že se jedná o někoho jiného. Můžeme říci až vznešeného. Mladá dívka se nepovažuje za výjimečnou. Přesto kvůli své lásce Katuška výjimečná je. Díky svatbě s českým šlechticem můžeme Katušku považovat za pojítka mezi českou a slovenskou společností i za symbol bratrství mezi oběma národy. Postava Katušky tak představuje naději na lepší společné zítřky.¹¹³

6.5.3 Prezentace ženskosti v díle Němcové

V uvedených povídkách od Boženy Němcové jsou dívky prezentovány jako krásné a obratné ve svých činnostech. Obě si prochází nebo prošly nějakou složitou

¹¹² NĚMCOVÁ, Božena, Baruška, in: *Táž, Povídky II.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953, s. 8–39.

¹¹³ NĚMCOVÁ, Božena, *Chyže pod horami – obrázek se Slovenska.* Praha: Družstevní práce, 1950.

životní situací, která je následně formují a činí je silnějšími. Přestože Baruška je nařčena z nemravnosti, tak svým chováním a vystupováním zapadá do zažitých společenských standardů. Němcová své hrdinky vykresluje jako největší krásky v okolí. Její postavy mají něco z krásenky, ale nalezneme v charakterech obou hlavních hrdinek i něco hlubšího. Avšak dívky se vyrovnávají i s těžkými životními situacemi, ať už jsou to pomluvy nebo brzká smrt rodičů. Dokazují tím, že jsou nejen krásné, ale i silné bytosti, které se zvládnou i přes těžký osud opět postavit na nohy a začít svůj život znovu. Přestože se může zdát, že Němcová své postavy formuluje v naprostém souladu se smýšlením tehdejší společnosti, můžeme v náznacích nacházet hlubší významy. Hrdinky jsou charakterizovány jako silné dívky, přesto je patrné, že jejich životní partneři se je snaží nadále vychovávat k obrazu svému. Dívky jsou jimi vychovávány, aby plnily svou reprezentativní funkci manželek vážených mužů.

7 Závěr

Ženy se v průběhu první poloviny 19. století stále nacházejí v podřadné společenské pozici. Přesto se jejich situace pomalu zlepšuje a otvírají se dveře s možnostmi. Začínají vznikat výchovné ústavy pro dívky, kdy mohou získat vzdělání a následně přijatelnou pracovní pozici. Z podobných činností je patrné zlepšování životního postavení žen. V obrozeneckém hnutí vidíme velké touhy členů po skutečné česky píšící spisovatelce. Zde je vidět jistý posun v mužském smýšlení. Přijímají ženskou literaturu jako neodmyslitelnou součást literatury národní.

Pojem krásenka nás provází všemi literárními díly uvedenými v textu práce. Jedná se o stereotypní termín užívaný převážně muži. Jako krásenky byly označovány mladé krásné dívky, které ovšem postrádaly nějakou intelektuální hloubku. Charakteristika je patrná v tvorbě mužů, ale i v tvorbě žen. Pro všechny je důležité, aby dívka byla krásná a reprezentativní. Pokud do repertoáru svých činností zařadí aktivní znalost českého jazyka je považována až na božskou. Musí umět nespočet činností, které ji pomohou jak ve společenském životě, ale i v činnosti potřebné pro chod její budoucí domácnosti. Od mladých dívek se neočekávají závažné intelektuální znalosti. Jejich role je předem určena a k té jsou v průběhu svého života vychovávány. K budoucí roli manželky a matky jsou vedeny od útlého věku. Mladým dívkám sňatkem výchova nekončí. I po svatbě je čeká formování jejich osobnosti a vystupování, které po uzavření sňatku přebírá manžel. V obrozenecké společnosti se na ženy i dívky kladou větší nároky, protože jsou vychovatelkami budoucí generace obrozenců. Je tedy od nich přímo vyžadována znalost českého jazyka. Vývoj ženského postavení ve společnosti a domácnosti je pozvolný. V první polovině 19. století je vývoj opravdu nepatrný. Dívky jsou stále vychovávány pro svou roli matky a manželky, na tom se nic nemění. I když nastává institucionální vychovávání mladých dívek. Nepatrná změna nastává v pohledu na jejich charakter. Nejsou již zcela považovány jako nic netušící krásné bytosti. Můžeme vidět jejich opatrné samostatné myšlení. Stále se mohou ve společnosti cítit nejistě a z toho důvodu neukazovat své intelektuální schopnosti. Ve skutečnosti se to po ženách ani nevyžaduje. Lépe řečeno není ještě vhodné ukazovat svůj intelekt naplno. Žena je i nadále podřízena muži a jeho smýšlení.

Tvorba prvních spisovatelek sloužila čtenářkám jako výchovný materiál. Ukazovalo se v něm, jak se mají dívky správně chovat a co se od nich požaduje. Autorky též psaly díla, ve kterých dívkám dávaly příklady špatného chování i

porušování společensky zaběhlých pořádků. Až v díle Boženy Němcové nalézáme mírnou odchylku od stereotypního užití pojmu krásenka. V jejích dílech jsou dívky charakterizovány již s vlastním morálním základem a částečným samostatným uvažováním. Přesto všechno je nutné, aby i dívky z děl Němcové prošly výchovou svého manžela. Jen tím docílí požadované dokonalosti ve své roli. Teprve za pomoci manželovi výchovy budou schopny plnit svou roli dokonale. I když v dílech vidíme malý posun od původního pojmu krásenka, žádná převratná změna v ženské roli nenastala.

Každopádně první polovina 19. století přinesla nové pohledy na ženy. Není možné si ihned představovat velké revolucionářské kroky. Změny v postavení žen se děly pomalu. Literární tvorba v sobě odráží společenské dění, tedy i změny v postavení žen. V literární tvorbě je patrné, že se změny děly pomaleji. Literární činnost obrozeneckých spisovatelek přispěla k postupným změnám na pohled žen ve společnosti.

8 Seznam použitých zdrojů

Primární literatura

ČACKÁ, Marie, *Písně Marie Čacké*. Praha: Kateřina Jeřábková, 1857.

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav, *Ohlasy písní ruských a písní českých*. Praha: SPN, 1959.

ČELAKOVSKÝ, František Ladislav, *Sebrané spisy, svazek 2*. Praha: I. L. Kober, 1876.

NĚMCOVÁ, Božena, *Chyže pod horami – obrázek se Slovenska*. Praha: Družstevní práce, 1950.

NĚMCOVÁ, Božena, *Baruška*, in: *Táž, Povídky II*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953, s. 8–39.

RAJSKÁ, Bohuslava, *Od zimy k jaru*, in: *Pomněnky na rok 1843*.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, *Arnošt a Bělínka*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1863.

RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila, *Domácí kuchařka aneb Snadno pochopitelné a vyskoumané poučení, kterak se masité i postní pokrmy nejchutnějším způsobem vaří, pečou a zadělávají: jak se tabule nejnovějším způsobem pokrývají; kromě mnohých jiných užitečných, w domácnosti newyhnutelně potřebných věcí*. Praha: Jaroslav Pospíšil, 1857.

RUBEŠ, František Jaromír, *Spisy 1*. Praha: I. L. Kober, 1861.

RUBEŠ, František Jaromír, *Spisy 3*. Praha: I. L. Kober, 1860.

RUBEŠ, František Jaromír, *Spisy 4*. Praha: I. L. Kober, 1862.

ŠKROUP, František, TYL, Josef Kajetán, *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka: Obrazy národního života pražského se zpěvy a tanci 1834*. Praha: Orbis, 1952.

VOROVKA, Karel, *Květnice mládeže československé – antologie básnická pro mládež*. Praha: Rohlíček a Sievers, 1871.

Sekundární literatura

ANONYM, Ženy v českém veřejném životě, in: Venkov, roč. 36, 1941, č. 277, 23. 11., s. 4.

BAHENSKÁ, Marie, Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století. Praha: Libri, 2005, ISBN 80-86429-38-5.

ČERNÝ, František; Obrázky z dob našeho probuzení. Praha: František Bačkovský, 1890.

ČORNEJOVÁ, Ivana a kolektiv, Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Školství a vzdělanost. Praha: Paseka s.r.o., 2020, ISBN: 978-80-7432-985-2.

DVOŘÁK, Karel, VODIČKA, Felix, Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození. Praha: ČSAV, 1960.

FISCHEROVÁ, Andrea, Ženská literatura a literatura genderu v první polovině 19. století, in: Jan Matonoha (ed.), Česká literatura v perspektivách genderu. Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2010, ISBN: 978-80-85778-72-4.

FORST, Vladimír a kolektiv, Lexikon české literatury 1 A–G. Praha: Československá akademie věd, 1985.

FRANC, Martin a kolektiv, Velké dějiny zemí Koruny české, Tematická řada: Dětství. Praha: Paseka s.r.o., 2021, ISBN: 978-80-7637-211-5.

GILBERT, Sandra, GUBAR, Susan, The Madwoman in the attic. London: Yale University Press, 1984.

HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír, PEŠAT, Zdeněk, Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století. Praha: Československý spisovatel, 1982.

JIRÁNEK, Bohumil, Vzpomínky na M. D. Rettigovou, in: Plzeňský literární život, ISSN 1213-9890, roč. 2, 2003, č. 5, s. 27. JOHANIDES, Josef, Magdalena Dobromila Rettigová. Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad, 1995, ISBN: 80-901757-2-4.

LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK Tomáš, MACKOVÁ, Marie, Z dějin české každodennosti: Život v 19. století. 2. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2017, ISBN 978-80-246-3510-1.

LENDEROVÁ, Milena, K hříchu i k modlitbě: Žena devatenáctého století. 2. upr. vyd. Praha: Karolinum, 2016, ISBN 978-80-246-3540-8.

MACURA, Vladimír, Znamení zrodu a české sny. Praha: Academia, 2015, ISBN: 978-80-200-2506-7.

MOLDANOVÁ, Dobrava, Na písčítých půdách: České spisovatelky na přelomu 19. a 20. století. Praha: Agentura Pankrác, 2011, ISBN 978-80-86781-17-4.

OPELÍK, Jiří a kolektiv, Lexikon české literatury 3/I M–O. Praha: Academia, 2000, ISBN: 80-200-0708-3.

OPELÍK, Jiří a kolektiv, Lexikon české literatury 3/II P–Ř. Praha: Academia, 2000, ISBN: 80-200-0708-3.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 19. Praha: J. Otto, 1902.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 18. Praha: J. Otto, 1902.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 21. Praha: J. Otto, 1904.

OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ, svazek 27. Praha: J. Otto, 1908.

PETRUSEK, Miloslav, MAŘÍKOVÁ, Hana, VODÁKOVÁ, Alena, Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-311-3.

RAAB, Inge, Antonie Reis – Bohuslava Rajská-Čelakovská (1817–1852). Münster: LIT Verlag, 2007, ISBN: 978-3-8258-0141-0.

ŘEZNÍČEK, Václav, František Ladislav Čelakovský. Praha: Václav Řezníček, 1899.

STROHMAYER, Armin, Das Leben der Sophie von La Roche – „Sie war die wunderbarste Frau“. Konstanz: Biografie Südverlag GmbH, 2019, ISBN 978-3-87800-126-3.

TASCHOW, Ulrich, Einführung in das Leben und die Memoiren der Germaine de Staël, in: Germaine de Staël, Memoiren. Leipzig: Avox Verlag, 2010, ISBN 3-936979-03-0.

UHROVÁ, Eva, České ženy známé a neznámé. Praha: E. Uhrová, 2008, ISBN 978-80-254-3002-6.

VLČEK, Václav, Marie Čacká, in: Osvěta: Listy pro rozhled v umění, vědě a politice, ISSN 1212-026X, roč. 12, 1882, č. 5, s. 472–475.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla a kolektiv, Biografický slovník českých zemí Č–Čerma. Praha: Libri, 2008, ISBN: 978-80-7277-367-1.

VYKOUPIIL, Libor, Magdalénin košíček aneb Dárek malý pro dcery české, in: Host: Měsíčník pro literaturu a čtenáře, ISSN 1211-9938, roč. 26, 2010, č. 1, s. 31.

WURZBACH, Constantin von, Woltmann Karoline, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 58. Theil. Wien, Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien: 1889.

Online zdroje

FOLIE, Sandra, Frauenliteratur, in: Gender Glossar, 2016 [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <http://gender-glossar.de> [přístup 29. 3. 2023].

HENCLOVÁ, Simona, Topzine – čtenářský deník, profily spisovatelů: Magdalena Dobromila Rettigová. Jak připravit dívky na roli hospodyněk. Topzine: CzechNetMedia, 2013 [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://www.topzine.cz/magdalena-dobromila-rettigova-pripravovala-divky-na-rolipeclivych-a-vzornych-hospodynek>

Women in the French Revolution: A Resource Guide: Germaine de Staël; Library of Congress: Women in the French Revolution: A Resource Guide [cit. 2022-11-05]. Dostupné z: <https://guides.loc.gov/women-in-the-french-revolution/germaine-de-stael>